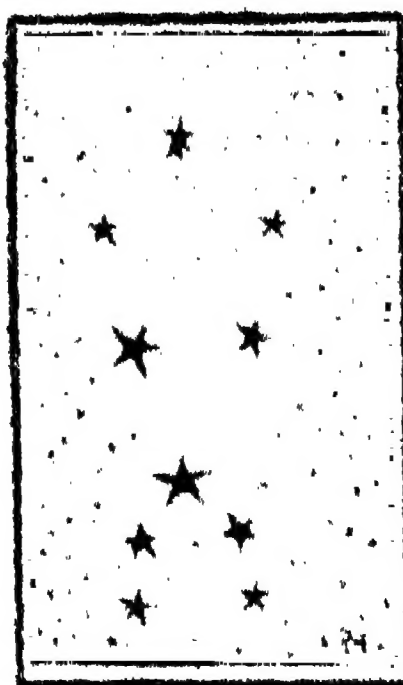

ਮੁਲਾਂ

ਚੜ੍ਹਦਾ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૩૩૮૮- કિંમત ૧૦૦૦

ગ્રંથનામ ૨૫૫૫

વર્ગિક ૬-૪

— स्वाति —

कोलक

आ स्वातिनक्षत्र विषादमांहे
सर्वा दृगे व्यथु कदाच छाने,
ते नौ गन्या भौक्षितकृपाय भागं
ज्याद मारी डिस्त्राक्लीमां.

१ ६ ४ १.

क वि ता क र्या ल य - वि ले पा र ले

સર્વ હક્ક સ્વાધીન
આ સંગ્રહમાંના કોઈ પણ કાવ્યનો
કોઈ પણ રીતે ઉપયોગ કરતાં પહેલાં
કર્તાની પરવાનગી મેળવવી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૩૩૮૮

૬-૨-૬૨

પ્રથમાવૃત્તિ

૧૯૪૨

●

મૂલ્ય દોઢ રૂપિયો

મુદ્રક :

અમૃતલાલ પ્રભાશંકર સાતા
સ્ટેટ્સ પીપલ પ્રેસ,
મેસોજ સ્ટ્રીટ, કોઠ
મુંબઈ

પ્રકાશક :

મગનલાલ લાલભાઈ દેસાઈ
કવિતા કાર્યાલય
ગુરુનિવાસ, નહેરુ રોડ,
વિલેપારલે

મારી સાહિત્યપ્રવૃત્તિમાં ઊંડો રસ
લેનાર, પ્રોત્સાહન આપનાર તેમજ
પોતાની સ્વયંપ્રેરિત ઉદારતાથી આર્થિક
સહકાર આપનાર મારા મુરખ્ખી સ્નેહી

શ્રી. નાગરજી રૂઘનાથજી દેસાઈ

અને

સૌ. શાન્તાબહેન નાગરજી દેસાઈને

આદરપૂર્વક

અર્પણ

આ જ લેખકના

કવિવર ખખરદારના વિસ્તૃત
પ્રવેશક સાથેના કર્તાનો
પ્રથમ કાવ્યસંગ્રહ

સાંધ્યગીત
૧૯૩૬

કર્તાનો દ્વિતીય કાવ્યસંગ્રહ

સ્વાતિ
૧૯૪૧

હવે પછી

પ્રેમધનુષ્ય

પોણા બે હજાર પંક્તિઓનું
મુગ્ધપ્રેમનું સપ્તરંગી કાવ્ય.

મિત્રવિયોગ

સાનેટમાળાથી ગ્રંથાયેલું
લાંબુ શોકપ્રશસ્તિ કાવ્ય

રૂપાંગેડી

બાળગીતોનો સંગ્રહ

स्वाति

कोलक

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮	૩	પણો' ।	પણો
૯	મથાળું	સર	સૂર
૧૮	ટિપ્પણ	લગાગા	લલગા
૨૦	મથાળું	જીવન સખીને	જીવનસખીને
૨૧	૨	મહાજ્યોતિર્વંતા	મહાજ્યોતિર્વંતા
૨૪	૧૨	ઉષા	પ્રભા
૨૫	૧૮	અસ્તાચલ વિષે થયો ! અસ્ત અસ્તાચલે થયો !	
૩૦	૪	મારા	મુ'ને
૩૬	૧૧	તે	તેં
૪૬	૨	નાં	ના
૪૬	છેલ્લી	પરથી	પરથી.
૪૮	૧૨	ચરણુ રજ	ચરણુરજ
૪૮	૧૪	ઉષા !	ઉષા,
૪૯	૧૦	હયે	હૈયે
૫૪	છેલ્લી	ઘેટાં	ઘેટાં
૬૧	૧૮	કું	(નહી જોઈએ)
૬૩	૧૫	ઉષાનું	ઉમાનું
૭૫	૧૮	સાએ	સૌએ
૭૮	૪	આતો	આ તો
૮૭	૧૦	તે	તેં
૯૭	૩	ન્યારે	ન્યારે,
૯૮	૪	ન્યાળી	ન્યારી
૯૮	૩	સધળાં	સધળાં,

પ્રક્ર	સીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬૮	૧૬	નવ મંગલ	નવમંગલ
૬૯	૮	નાથ ! હે મારા	નાથ હે મારા !
૬૯	૧૩	અખંડ ધ્યાન.	અખંડ હું ધ્યાન.
૧૦૧	૪	જો	અહીં
૧૦૨	૫	તેજપ્રલયમાં	તેજપ્રકરમાં
૧૦૪	૧૬	શિબિરસુધી	શિબિર સુધી
૧૦૭	૪	ઝઝમે	ઝઝમે
૧૧૦	૧૦	ક	કે
૧૧૩	૧૨	કેરં	કેરં
૧૧૪	૮	એકધારે	એક ધારે
૧૧૫	૧૩	વાઘ	વાઘો
૧૧૫	૧૭	પશ્ચિમ	પશ્ચિમ
૧૨૪	૧૧	ઉર્ધ્વ	ઉર્ધ્વ

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	પાનું	ક્રમ	પાનું
૧ 'ફલાઇંગ રાણી' માંથી		૨૧ 'બાબુ કોકો'	૪૨
જોયેલી સંધ્યા	૧	૨૨ ડોસીનું અવસાન	૪૪
૨ પાવો	૫	૨૩ આકાશ અને પૃથ્વી	૪૬
૩ બગવાડાની ટેકરી પરથી	૮	૨૪ ચિત્રકાર	૪૭
૪ દિવ્ય સૂર	૯	૨૫ વ્યથા પ્યાસી	૪૮
૫ ગવરી	૧૦	૨૬ દિવ્ય સાંજ	૪૯
૬ વહાલાની વાટ	૧૩	૨૭ પ્રિયાની કબર	૫૦
૭ પારનેરા	૧૫	૨૮ સંધ્યાદર્શન	૫૧
૮ જીવનસખીને	૧૯	૨૯ એક વર્ષાની સાંજે	
૯ મજલ	૨૧	દેવનાં વધામણાં	૫૩
૧૦ માંદગીને-	૨૨	૩૦ કવિમંડળીની કલ્પના	૫૪
૧૧ કદી મારે દારે	૨૩	૩૧ રજનીનું રિસામણું	૫૬
૧૨ સૂર્યાસ્ત	૨૪	૩૨ સૂરજ રજની	૫૭
૧૩ રાહ	૨૬	૩૩ જગન્માતા !	૫૯
૧૪ બારીત્યાગ	૨૭	૩૪ શિકાર	૬૦
૧૫ મચ્છરદાની પર પડેલાં		૩૫ દક્ષસુતા	૬૧
પતંગિયાં	૨૮	૩૬ વિરાટ દર્શન	૬૮
૧૬ તું જો વસી-	૩૦	૩૭ ગુજરાતને ખોળે	૬૯
૧૭ કલમને	૩૧	૩૮ રેંટિયો	૭૧
૧૮ સ્વ. કવિવર ટાગોર	૩૩	૩૯ પશ્ચિમની શોણિત સંધ્યા	૭૪
૧૯ ગુલાબ અને કોકિલ	૩૮	૪૦ પોકાર	૭૫
૨૦ ત્રીજા વર્ગમાં પ્રવાસ		૪૧ 'બેંક આઉટ'	૭૭
કરતી પરીને	૪૦		

ક્રમ	પાનું	ક્રમ	પાનું
૪૨ યુદ્ધ સ્મારક	૭૯	૫૮ જીવનની લહાણ	૧૦૦
૪૩ પરમ તેજ	૮૪	૫૯ ભણકાર	૧૦૧
૪૪ મોરલી	૮૫	૬૦ પ્રભુદર્શનની લીલા	૧૦૨
૪૫ કાવ્યસૃષ્ટિ	૮૬	૬૧ પથિક પથ	૧૦૩
૪૬ ફૂલડાં	૮૭	૬૨ સૉનેટ પર સૉનેટ	૧૦૪
૪૭ ડાળ	૮૮	૬૩ રજની	૧૦૬
૪૮ દીવડે દીવડો	૮૯	૬૪ ખીજની ચંદ્રરેખા	૧૦૭
૪૯ હોડી	૯૦	૬૫ ચંદાને	૧૦૮
૫૦ પ્રવાસી	૯૧	૬૬ તમે અનુપ સુંદરી!	૧૦૯
૫૧ અમારો પંથ	૯૨	૬૭ પ્રેમ સમુદ્રે સફર	૧૧૦
૫૨ અફવા	૯૩	૬૮ સ્વપ્નનું સ્વપ્ન	૧૧૧
૫૩ મૃત્યુ	૯૪	૬૯ વદાય વેળાએ	૧૧૨
૫૪ તલસાટ	૯૫	૭૦ વેદનાની લીલા	૧૧૩
૫૫ અતિથિ	૯૭	૭૧ તાપીને	૧૧૪
૫૬ ઘટઘટનો વાસી	૯૮	૭૨ જુદા પર ત્રણ સૉનેટ	૧૧૫
૫૭ આધાર	૯૯	૭૩ તાજમહાલ	૧૧૭

નિવેદન

ઇ. સ. ૧૯૩૯ માં ‘સાંધ્યગીત’ પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી ગુજરાતની કાવ્યરસિક જનતા સમક્ષ હું આ મારો બીજો કાવ્યસંગ્રહ મૂકું છું. ‘સાંધ્યગીત’ નો જે સત્કાર ગુજરાતની કાવ્યરસિક જનતાએ કર્યો છે એ સત્કારથી પ્રેરાઈને જ મેં મારો આ સંગ્રહ મૂકવાની હિંમત કરી છે, એ સત્ય આભારની લાગણી સાથે અહીં જણાવવું આવશ્યક છે.

આ ગ્રંથના નામ વિષે પણ ઉલ્લેખ કરી લઉં. સ્વાતિ નક્ષત્રમાં વૃષ્ટિ થતાં છીપલીઓમાં મૌક્તિકા થાય એમ માની આ સંગ્રહમાં મેં મૌક્તિકા જ મૂક્યાં છે એમ હું કહેતો નથી. ‘સ્વાતિ’ શબ્દ અને એ શબ્દનો અર્થ એ બંનેમાં કાવ્ય છે અને માટે જ મેં એ નામ કાવ્યના આ ગ્રંથ માટે પસંદ કર્યું. કવિતાઓ લખવા કરતાં કવિતાના સંગ્રહનું નામ પાડવું વધારે વિકટ છે એ મને આ સંગ્રહ વખતે લાગ્યું. જગતના સર્જનમાં સર્જન દુર્લભ છે ત્યારે નામ પાડવાં સુલભ છે. કાવ્યસાહિત્યમાં સર્જન સુલભ છે ત્યારે નામ પાડવાં દુર્લભ છે. છતાંયે મને ગમતું નામ હું આ ગ્રંથને આપી શક્યો છું.

કોઈને એમ પણ લાગે કે લડાઈના સંજોગોમાં કવિઓને સંગ્રહ બહાર પાડવા કેમ ગમતા હશે? સહેજે આ પ્રશ્ન મારા ઘરથી માંડી પ્રભુના ઘર સુધી સૌ કોઈને થાય. લડાઈના સંજોગોમાં માણસો બેંકમાંથી મૂકેલાં નાણાં ઉપાડી લાવી ઘરમાં રાખે ત્યારે કવિતાલેખકો ઘરમાં મૂકેલી કવિતા બહારમાં મૂકે! એનો ઉત્તર એજ કે ‘અમારા રાહ ન્યારા છે.’

આ પુસ્તકના લેખનમાં મારો એકલાનો જ ફાળો હતો પણ એના પ્રકાશનમાં એકને બદલે અનેકનો ફાળો છે. આવી મોંઘવારીમાં પુસ્તક બહાર પાડવું એ મારા જેવા માટે કેવળ અશક્ય હતું. હિટલર કોઈ પ્રદેશ જીતે એના કરતાં મારે ગ્રંથ બહાર પાડવો એ વધારે વિકટ હતું. પણ મુરખ્ખી સ્નેહીઓના સહકારને લીધે જ આજે આ સંગ્રહ ગ્રંથસ્વરૂપ પામે છે. એ સ્નેહીઓનો હું જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો.

આ સંગ્રહમાં શક્ય તેટલી વિવિધતા જળવવા મેં પ્રયત્ન કર્યો છે. છંદની દૃષ્ટિએ અને વિષયની દૃષ્ટિએ એમ બંને રીતે વાચક એ વિવિધતા જોઈ શકશે. છંદમાં પણ મેં કેટલાક પ્રયોગો કર્યા છે. એ પ્રયોગો કેવા થયા છે એ વિષે કહેવાનો મન અધિકાર નથી.

આ સંગ્રહમાં વિષયવાર વિભાગો પાડ્યા હોત પણ આજે તો જગતમાં જે વિભાગો પડેલા છે તેની સરહદ ઉખડી જાય છે ત્યાં આ નવી સરહદો ક્યાં પાડવી? આ વિચારથી જ આ વિભાગો નથી પાડ્યા એમ પણ નથી, પણ કાગળ બચાવવા જ. કાવ્યરસિક એ વિભાગો સહેજે જોઈ શકશે. જે જે કાવ્યની મૂળ નકલ પર તારીખ હતી તે તે કાવ્ય નીચે તારીખ છાપી છે. બીજું દરેક દેશમાં જેમ વસ્તીપત્રક હોય જ તેમ દરેક પુસ્તકપ્રકાશનમાં વસ્તીપત્રક જેવું શુદ્ધિપત્ર મૂકવું જ પડે છે. વાચકો એ શુદ્ધિપત્ર જોયા પછી જ આ કાવ્યપ્રદેશમાં ફરે એટલી આશા. આ ગ્રંથમાનું 'યુદ્ધ સ્મારક' કાવ્ય મદ્રાસના 'War Memorial (યુદ્ધ સ્મારક)' પર લખાયેલું છે તે અહીં નોંધી લઉં.

સંગ્રહનું ટિપ્પણ આપવાની જરૂર મને જણાઈ નથી. જે કોઈને કોઈ સ્થળે ન સમજાય તો તે મારી કવિતાની જ ખામી છે એ સ્વીકારી લેવા હું તૈયાર છું. જ્યાં જ્યાં કેટલીક માહિતી આપવા જેવી જણાઈ તેનો નિર્દેશ મેં તે તે કાવ્ય નીચે જ કરેલો છે. આ સંગ્રહમાંનાં ત્રીજા ભાગનાં કાવ્યો જુદાં જુદાં સામયિકોમાં છપાઈ ગયેલાં છે. એ સામયિકોના તંત્રીઓનો હું આ સ્થળે આભાર માનું છું.

આ સંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ પર જે રેખાકૃતિ છે તે મારા મિત્ર શ્રી. મોરારજી સંપતની છે. મિત્રભાવે એમણે જે અર્થસૂચક રેખાકૃતિ કરી આપી છે તે માટે એમનો આભારી છું. આ સંગ્રહના સર્જનથી માંડી પ્રકાશન સુધી એમાં સક્રિય રસ લેનાર મારા મિત્ર ભાઈશ્રી રતુભાઈ દેસાઈનો જેટલો આભાર માનું તેટલો ઓછો. જે સફાઈ-દાર મુદ્રણ થયું છે તે એમની જ અંગત કાળજીથી થયું છે.

કાવ્યરસિક ગુજરાત પાસે મારો આ સંગ્રહ પ્રગટ કરીને હું કૃતકૃત્ય થાઉં છું.

વિલેપારલે ૩૦-૧૨-૪૧

મગનલાલ લાલભાઈ દેસાઈ

‘ફલાઈંગ રાણી’ માંથી જોયેલી સંધ્યા

: અનુક્રમ : :

પૃથ્વીના અંકમાં નાની પૃથ્વી ‘ફલાઈંગ રાણી’ આ
ધૂમે છે પૃથ્વીની જેમ જનોના સુખકાળમાં.

: શાલિની-મંદાકાંતા-સગ્ધરા :

એવી નાની પૃથ્વી ‘ફલાઈંગ રાણી’
એમાં બેસી જાઉં છું ગામ મારે!
પૃથ્વીમાંયે બેસીને ક્યાં ન જતાં
સૌને ગામે માનવી રોજ રોજ?

મારું ચે ત્યાં આવતાં ગામ પેલું,
પેલા લીલા રમ્ય કાંઠા નદીના
તેડી રે’શે ત્યાં મને સ્નેહભીના :
હું તો મારે જઈશ ઉતરી શાંત ચિત્તે કિનારે.

ગામે મારે ખેંચતાં બાલ મારાં
નાચી રે’શે રમ્ય કિલ્લોલ નાદે.
ગાશે ઘેરું ગીત અસ્પૃટ શબ્દે
નાચી રાચી નિરખી મુજને મુગ્ધ સત્કાર દેશે.

લીલાં પીળાં ખેતરો અન્નપૂર્ણ,
 નીલાં શીળાં નિર્ઝરો, નિમ્નગાઓ,
 ખીડા પેલાં હરિત તૃણનાં કાશિમરી શાલ જેવાં,
 સોહી રે’શે સ્નેહની સૃષ્ટિસોડે!

ખગ્વાડાનો ડુંગરો સીમમાંહે
 સંધ્યાકાળે અનુપમ થશે તેજરેખા ધરીને
 કીર્તિશાળી પ્રતાપી કનકકિરીટશે તે જ મૂકયો ધરાએ.

પેલી મીઠી લલિત સરિતા વિશ્વની વાંસળીશી
 પૃથ્વી રાધા અધર પર ત્યાં બાજતી દિવ્ય સૂરે.
 પેલાં ઘેલાં વિપુલ ઝરણાં પૃથ્વીકેરાં નૂપુરો
 નાચી રાચી મુદ્દ રણકતાં મુગ્ધ આકાશ રંગે.

એ સૌને તો ભેટવા આજ ચાલ્યો,
 આજે ઊડી પ્રાણ કેરી પિપાસા
 સંતોષાશે જન્મભૂમિ ઉછંગે.
 કિન્તુ, સંધ્યા! હું જતાં ગામ મારે
 તું કયાં ચાલી ગામ છોડી મળતું?
 તેં ના મારી રાહ કે’ દિ’ નિહાળી?
 છે તેં મારી યાદ કે’ વાર કીધી ?
 હું આવું છું ત્યાહરે કેમ છોડી
 મારી મીઠી જન્મભૂમિ જતી તું ?

: વસંતતિલકા :

ત્યાં રોજ કોલક તટે વિરમી અકેલાં
 આલાપશું મધુર ગાન પ્રમત્ત થાતાં.
 ને સુપ્ત વાદ્ય જગનાં જગવી ફરીથી
 આ પૃથ્વીને કરશું ત્યાં રમતી સ્વરોથી.

ગાયાં બુલંદ રસગીત સુણી નદી તે
 બેઠેશે અખંડ જગવી રટણા રસીલી.
 પેલા અગાધ જલવાદ્ય મૃદંગનાદે
 એ રમ્ય ગીતરટણા બજવી રહેશે.

: શાલિની :

તું થોલી જા ! એક વેળા તટે ત્યાં
 બેસી, છૂટાં આપણે બે ય થાશું.
 મારે તો છે વાત કે પૂછવાની
 તારે એ છે ઉત્તરો આપવાના.
 તું જાણે છે જન્મ વેળાથી આંહીં
 સંધ્યા ! તારા દર્શને વિશ્વલીલા
 બેઠી, પ્રેમ દૃષ્ટિ આ કલ્પનાની.
 વર્ષો વીત્યાં, આપણી પ્રીત એવી—
 મેં ગાયું છે ગાન તારું અખંડ,—
 તો તેં મારે કાજ ફેરવે શું કીધું ?

હું આવે ને બાલુડાં ગામ મારે—
 તેં સંભાર્યાં છે કદી તેમને શું ?
 તેં તો ગૂંથી રશ્મિઓ સ્નિગ્ધ તારાં
 બાલુડાંની પાંપણે દૃષ્ટિ ખેંચી.
 મારાં ભોળાં બાલુડાં બેઠાં રોયાં
 તોયે તેનાં આંસુડાં તેં શું લૂછ્યાં ?
 મારો નાનો બાલ છે મસ્તીખેર
 તારી સાથે માંગતો ખેલવાને.
 તારે ખોળે માથું મૂકી મળની
 ખેલ્યો સંતાકૂકડી એ કદીયે ?

માખ્યો એણે ધૂધરો રંગવણો—
તેં દેખાડ્યા ત્યાં રૂપેરી સુનેરી
કિન્તુ આખ્યો ના કદી તેં ચ એકકે!

: અનુક્રુપ :

સોનારૂપા તણા બખ્ખે તારે હાથે જ ધૂધરા,
કિન્તુ આખ્યો ન એકકે તેં ને રમાડી વસુંધરા.

: મંદાકાંતા-શાલિની :

તો શી રીતે મુજ હૃદયનો પ્રેમ પામી શકે તું ?
સંધ્યા! તેં ના મુજ વિરહમાં બાલ મારાં રમાડ્યાં,—
તેં ના કો’ દિ’ નયન ઝરતાં તેમનાં આંસુ લૂછ્યાં.
તોયે મેં તો જગવી કવિતા ગાન તારાં જ ગાયાં,—
તારે કાજે મયૂરગણનાં કલ્પનાપિચ્છ ભેગાં
કીધાં-ગૂંથ્યાં તુજ લલિત એ રંગવણું કલાપે.
મેં તો આપ્યું જીવનભર આ-પાછું આપ્યું જ તેં ના !

તું તારે જા તીર સૂના જ છોડી,
ઓઢી રે’શે ચુંદડી શ્યામરંગી
મારી મીઠી તે નદી-ગામસીમા.
સંધ્યા તારાં આંસુડાં એ વિયોગે
ટીપે ટીપે શ્યામ તે ચુંદડીએ
થીજ-થાશે વ્યોમતારા પ્રકાશે !
હું એકાંતે ગાન ગાઈશ મારું—
બહાલાં બચ્ચાં સાથ તીરે ફરીશ;
તારું સંધ્યા! ભાન ત્યારે ભૂલીશ.

પાવો

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

કાંઠા હતા કેલકના રસીલા :
 કુંજરના ધુમ્મટ રંગ લીલા
 બેતાં હતાં નિર્મળ નીર કેલકે
 જગાડતાં ગીત બુલંદ મીઠું;
 શોભા હતી લબ્ય દિગંત કેરી !
 ગોવાળ ત્યાં એક નિકુંજધુમ્મટે
 બેસી-બની મસ્ત અખંડ તાને
 પાવો મહામંગલ સૂર રેલતો
 બળવતો ઊર્મિલ નીરતાલે !

એ દશ્ય તો રમ્ય પ્રશાંતિકેરું
 સૌન્દર્યનું મંગલરૂપ બાણું :
 ને સૃષ્ટિએ રંગ ધરી ઉમંગે
 બેઠી કરી કેલક ગાન સંગે !

તે સાંજની વેળ અનૂપ ભેઈ,
 તે સાંજરે ભેટ અનૂપ પામ્યો.
 પાવો મળ્યો તે સૂર રમ્ય રેલતો
 ગોવાળનો મસ્ત થતાં જ પાવે.

મારે ઘરે વર્ષ કંઈકથી રહ્યો
 એ રમ્ય પાવો-કર ના અડ્યો કદી.
 પાવા તણા છિદ્ર મહીં ભરાઈ
 હતી અરે ધૂળ ! કરાલ કાળે
 ભરી હતી ધૂળ વિચારી ના કદી
 માત્રે જાગે ગાઈ જ ગીત બેનાં !

ના આવડે લેશ બળવતાં ચે !
 મુણાવનારો નહિ ચે સમીપમાં !
 એ ભેટ પામ્યો કંઈ વર્ષ પહેલાં
 આજે હલાવે ઉરબારણાં બધાં !

એને નિહાળી બસ ઝંખતો તહીં
 તે સાંજની રમ્ય રસાળ લીલા;
 બહેતી રહી કોલક ગાન રેલવી—
 ને પંખી ટૂંકાકા દ્રુમકુંજધુમ્મટે !
 ગોવાળ પેલો અટુલો નિરાંતે
 ભેઠ રહ્યો એક વિરાટ પાવો
 આકાશમાં છિદ્ર સહસ્રવાળો.
 પાવો ન તેનો નિજ હાથમાં હવે !

નિહાળતાં ધૂળભરેલ પાવો
 ભેઠ રહું તે ગીતસૃષ્ટિલીલા
 પાવા તણા અન્તરમાં જડેલી :
 એ મૌનમાં સંગીત પૂર્વકાલનું
 સૂણી રહું—કો' ન બળવતો છતાં !

આજે ફરી જાઉં સુરમ્ય તીરે,
 તે ગામ મારે દહિં આવું પાવો
 ગોવાળને કોલક કાંદડે તહીં !
 બળવનારો બસ એક પેલો
 ગોવાળ એનો—સ્થળ એક એ જ
 ને વેળ એની બસ રમ્ય સાંજ !

ત્યાં જાગશે કોલક ગાન મીઠાં
 ગોવાળ એનો લઈ રમ્ય પાવો
 બળવશે—ધુમ્મટ કેં ગબાવી.

ને પશ્ચિમે ત્યાં નભગંગ તીરે
 ઘેંટાં તણ કે ભરવાડ એનો
 પાવો ધરેથી ઝટ લાવવાને
 જશે અને એક વિરાટ પાવો
 બળવશે શ્યામ નિહારિકામાં.
 ત્યાં વાગશે તે નભગંગ તીરે
 વિરાટ પાવો ભરવાડ કેરો :
 ને ગામ મારે સરિતા તટે હશે
 ગોવાળ પેલો બસ એ બળવતો !
 એના સુણી સૂર પ્રશાંતિ માંહે
 થઈશ હું ધન્ય-અપૂર્વ સૂરે !

૨૪-૨-૪૦

(V. SACKVILLE-WEST ના THE PERSIAN FLUTE
 નામના કાવ્યપરથી)

બગવાડાની ટેકરી પરથી

: રોળા :

આ સુંદર અતિ રમ્ય ટેકરી બગવાડાની,
પગ આગળથી જાય સરિત શી કોલક છાની ?
ઝૂકે લીલાં ઝુંડ ફરકતાં પર્ણે । પવને,
ત્યાં વિલસે અતિદૂર લલિત સંધ્યા શુભ ગવને.

પૂર્વે ત્યાં મુજ ગામ ધવલ કે અજશું સોહે.
કુદરતની શી મહેર નયન જે ચંચલ મોહે.
લીલાં પીળાં ચીર ધરીને પોઢી ધરતી,
કંઠે માળા રમ્ય સરિતની સુભગા ફરતી.

અહીં તળેટી માંહ્ય વિરમતાં ગોધણુ તીરે,
સાથે નિજ ગોપાલ તરન્તો કોલક નીરે.
શી આ લીલા આજ કવનમાં ગૂંથું હાવાં !
રહું મધુર આ કાવ્ય તલસતાં વૃક્ષો ગાવાં !
ધરી રહી સહુ મૌન રસિકતા મ્હાલે સીમે,
સંધ્યા નિરખી દશ્ય સરે છે ક્ષિતિને ધીમે.
આ વિલસ્યું ગુજરાત, ગિરા શી ગરવી ગાજે ?
કયાં છે ખીજું ઠામ અનુપ જ્યાં કુદરત સાજે !

લલે રહું કાશ્મીર ધરીને દર્પણુ જળના !
લલે ય સ્વીટ્ઝરલેંડ ધરે કું લલકા પળના !
પણ ના મારે ભાગ્ય નિરખવા સ્થળ આઘેનાં :
ગુજરાતે કાશ્મીર અહીં આ દર્શન એનાં !

*

ગુજરાતની દક્ષિણે કોલક નદીના કાંઠાપરના અત્યંત રળિયામણા પ્રદેશમાં બગવાડાની ટેકરી નદીના કાંઠાપર જ આવેલી છે. સામે કાંઠે ચાડિયાની ટેકરીઓ છે. ટેકરીથી માફ ગામ એક માઈલના જ અન્તરે છે.

દિવ્ય સૂર

: ચોપાયાની દેશી :

તું કોકિલ વનવન ઊડનારો 'ટુહૂ ટુહૂ' કરનારો,
આજ આહીં તું હરિત કુંજમાં ટહુકો જગવી તારો
અમૃત ઉરમાં રેલવજો !

ઘટા ગગન ઘનઘોર ગળવી ગભીર તારે સૂરે
દેવકુંજના ટહુકા દેજે ભરી હૃદય રસપૂરે !
સંદેશા શુભ પાઠવજો !

નીલ ગગનની તારકકુંજે રજનીરાને પેલો
શ્વેત અંગનો કાકાકૌઓ આઘે નિત્ય અકેલો !
પણ તું સમીપ વિહરજો !

ઇન્દ્રયાપની શાખે યેસી મયૂર મેના બોલે,
પણ પ્રિય મીઠા કોકિલ આવે નહિ કે તારે તોલે.
રણકા ટહુકાવી ભરજો !

સમજું કે ના સમજું તારા ટહુકા શુભ રસઘેરા,
પણ કોકિલ ! તુજ ટહુકે ટહુકે પડઘા થાય અનેરા
પ્રભુના બોલ પડે ન્યારા.

કુંજઘટા કે સરવર તીરે-અગમ્યની કે પારે,
ઘોર ધૂધવતા સાગર પર વા આઘે કનકમિનારે
ઊડજો ટહુકા દર્ધ તારા !

વિજન ગગનવન, જનઉપવનમાં કિર્તીન કવન તું કરજો
પણ હે કોકિલ ! દુખસરિતાતટ કવિતાકુંજે ઠરજો,
રસભર સૂર ઉરે ભરજો !

ઊડ ભલે તું ઊર્ધ્વ ગગનમાં-દેશ રહ્યો તુજ દૂરે,
સાંજ થતાં આવીશ તુજ પૂઠે હું પણ એ તુજ સૂરે
ટહુકા ત્યાં શાશ્વત કરજો !

ગવરી

: સાંધ્ય છંદ :

જો ભાણુ નમ્યો ત્યાં વ્યોમે
 તું આવ હવે આ પાર :
 રવ શાંત થયા ખેતરમાં,
 કમળો ખીડાયાં સરમાં,
 દીવા પ્રગટ્યા ઘરઘરમાં,
 આકાશે ઝગતા તાર;
 જો ભાણુ નમ્યો ત્યાં વ્યોમે—
 તું આવ હવે આ પાર! (૧)

જો વનવગડે પથરાતો
 ધીમે ધીમે અંધાર;
 નિર્મળ નિર્ઝર નિજ ગાને—
 ચૂમે સંધ્યાકર જાણે;
 સરિતા વહેતી નિજ તાને
 શમવા સાગર મોઝાર;
 જો વનવગડે પથરાતો—
 તું આવ હવે આ પાર! (૨)

આ વગડો નિર્જન થાતો
 નહિ માનવનો હોંકાર;
 પલ્લવ પણ નીરવ કુંજે,
 પંખી નહિ ગીતો ગુંજે,
 છાયા ઢળતી જગપુંજે,
 સંધ્યાનો પણ ઝલકાર;
 આ વગડો નિર્જન થાતો—
 તું આવ હવે આ પાર! (૩)

આકાશે વાદળ જાતાં—

લઈ રંગપ્રભા સાકાર,
થઈ ઇન્દ્રધનુષ્ય કમાને
સહુ ચાલ્યાં ટેવ પ્રમાણે,
નિજ વાસ વિશે ઠરવાને,
ચાલી જાણે વણુઝાર;

આકાશે વાદળ જાતાં—

તું આવ હવે આ પાર! (૪)

જો જોતી કોલક ધીમે

ગૂંથી કિરણોના તાર;
નીરવતા દિશ ચોમેરે,
સંધ્યા કુંકુમ કર વેરે,
પળતાં પથ જાવા ઘેરે
થઈ પશ્ચિમ નભને દાર;

જો જોતી કોલક ધીમે—

તું આવ હવે આ પાર! (૫)

ગોરજ બિડી ગોધણી

બિછળ્યો શું પારાવાર !
કો ગીત મધુર લલકારી
આવે ખેડૂતકુમારી
નિજ ઠાર સકળને ચારી
લઈ માથે ભારો ચાર;

ગોરજ બિડી ગોધણી

તું આવ હવે આ પાર! (૬)

ઝાડી થઇ કાળી વનની
 ને ભાણુ ગયો તે પાર !
 દિગંત છલોછલ રંગે
 તારક પલકે સ્વર્ગંગે,
 સૌ વનપંખી ઉમંગે
 ઊડ્યાં નિજ નિજ કુંજાર !
 ઝાડી થઇ કાળી વનની—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૭)

જો રાત સરે ચોપાસે
 નીરવતાનો અવતાર;
 હુંગર મુનિવરશા બેઠા,
 ધરતી પર ધ્યાને હેઠા,
 ખીડોમાં વનચર પેઠાં,
 નહિ કેઇ રહ્યું ઘર બહાર;
 જો રાત સરે ચોપાસે—
 તું આવ હવે આ પાર ! (૮)

હું તુજને ક્યાં ક્યાં શોધું ?
 ઓ 'ગવરી' દઉં પડકાર ?
 તું ક્યા વને અટવાતી ?
 ઘરવાટ કદી ભૂલાતી ?
 તું આવ અરે હરખાતી !
 આ ઘોર થયો અંધાર !—
 હું તુજને ક્યાં ક્યાં શોધું—
 તું આવ હવે આ પાર ? (૯)

રવિ અસ્ત થયો પશ્ચિમમાં—

તુજ કોણ વને આધાર ?

ગવરી ! તું કેમ ન આવી ?

કયમ તેં વેળા ચૂકાવી ?

તું શીદ સદા રહે આવી ?

દહોશે મુજવિણ કો ધાર ?

રવિ અસ્ત થયો પશ્ચિમમાં—

તું આવ હવે આ પાર !* (૧૦)

વહાલાની વાટ

: ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ :

બહાલો વસતો આજે પરગામ

ફરકે એની આંખડલી !

લેતો હશે શું એ જ એનું નામ ?

ફરકે એની આંખડલી !

આલે ઝમકે દૂર રંગીલી સંધિકા

આવે પ્રીતમ આજ દ્વારે રે !

જોઈ સદા એણે બહાલાની વાટડી,

બહાલો આવે અલિસારે;

હો ! ફરકે એની આંખડલી !

* ALGERNON CHARLES SWINBURNE ના સુપ્રસિદ્ધ કાવ્ય
'IF LOVE WERE WHAT THE ROSE IS', ના લયમાં
આ છંદ યોજવામાં આવ્યો છે. માત્રાની ગણતરી અને સુસ્વરતા
અહીં બસ છે.

ડુંગરની ટોચ પર આવ્યો છે સાહ્યો,
હવે ન વાટ કાંઈ લાંબી રે !
ડુંગર ઉતરીને આવ્યો એ ખીડમાં
સંધ્યાની છાંય થાય જાંબી;
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

બાર બાર માસના વસમા વિરહમાં
દોહલા દિવસ એણે ગાળ્યા રે !
વહાલાની ચાલ એ આંખે ઓળખતાં
હૈયાના રોગ વહાલે ટાળ્યા !
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

આથમતો ભાણુ ત્યાં પૃથ્વીને આંગણે;
એને આકાશ આજ ઊગ્યો રે !
વહાલાને ભેટવા દોડી એ ચોકમાં—
હરખે ત્યાં નાથ આવી પૂગ્યો,
હો ! ફરકે એની આંખડલી !

જોઈ એને તોય ના ભેટયો નાવલિયો
વેગે આતુર ઘરે પેઠો રે;
દેખાઈ ના તેને ત્યાં તો અલખેલડી
પાછો જોવા આવ્યો હોઠો;
હો ! ખીડી એણે આંખડલી !*

* અંગ્રેજીમાં 'Maid of Neidpath' નામનાં બે સુપ્રસિદ્ધ કાવ્યો છે. એક સ્કોટનું છે અને ખીજું કંમ્પેલનું છે. સ્કોટનું તો સ્કોટના અનેક કાવ્યોનાંનું એક ઉત્તમ છે. એ કાવ્યનો આ સ્વતંત્ર અનુવાદ છે.

પારનેરા

: સગ્ધરા :

ઊંચેરો પારનેરા ગિરિવર ગરવો શંગ ઉત્તંગ રાખી
 શોકાર્તોરે ન શોરે અડગ રહી ઉભો દષ્ટિ ચોમેર નાંખી.
 લીલાં પીળાં રસીલાં પુલકિત વન ને ખેતરો ધાન્યવંતાં
 વંટોળે સાગરોશાં પળપળ ભરતીઓટ લહેરે લસંતાં.

વર્ષોના વીંઝણામાં અવિચલ ગિરિ એ કૂર વંટોળ સામે
 છાતી રાખી સળેરે નિજ ગતિ ગરવી કીર્તિ રાખી વિરામે,
 લાટાન્તે લાડિલો એ સદિવ નવલ શો આજ ગંભીર સોહો,
 નિત્યે જ ધેનુઓને નિજ ઘુંટણ પરે તાંબડી રાખી દોહો.

ખોળે એને રુપાંગે અનુપમ રમતી ખાલિકા પાર નાની,
 નાનેરું 'પારડી' યે સરિત ભગિનીની સાથ કિલ્લોલ માણી.
 દાદાની ઉણ્ણ હૂંફે ઉભય શિશુ રમે શાંતિથી સાથ સાથે;
 દાદા એ પારનેરા નિજ શિથિલ કરો ફેરવે જય માથે.

વૃદ્ધાવસ્થે શરીરે કંઈક કરચલી, વાળ વૃક્ષાદિ લીલાં
 ઢાંકે છે અંગ એનું શીતલ શિશિરમાં ટાઢથી એ રસીલાં.
 અંગે એને પડ્યા છે કંઈક ઉઝરડા રક્ત રંઝ્યા અડ્ઝ્યા—
 —તેને આ માનવીએ અવિચલ અવશેષો ગણી નિત્ય પૂજ્યા.

: વસંતોપજ્ઞતિ :

આરોહવા ગિરિ મહોન્નત પાય ધીરે

સોપાન ઊંચાં ચઢતો ડગી ના—

ને પશ્ચિમે પ્રસરતા જલપાટ નીરે—

સુણાય શી રુદ્ર સમુદ્રવીણા ?

તે ઘોર શોર શ્રવણે પડતાં લયલીન તાને

માથું જરી ના.

જોઉં મહોત્તત પ્રભામયશૃંગ સાજે,
 આકાશનો ભાર શિરે ગ્રહીને.
 સત્કારતાં સહુ દિશે વનવૃંદ ગાજે,
 મારે પદે પલ્લવ કેં ધરીને.
 આરોહતાં વિકટ માર્ગ ચઢે ઉર થાક-ડૂમે
 જાઉં ધપીને.

આ શી કરાડ વિકરાલ નિકુંજ ઘેરી,
 વિશ્રામસ્થાનો વનપંખીઓનાં :
 આવે સમીર તણી શી અતિરમ્ય દહેરી-
 સંભારતા અન્તર આર્દ્ર સૌનાં.
 વિશ્રાંતિ ભ્રાંતિ નયને, ચિર વાસ જ કોતરોમાં
 છે દિગ્ગજોના.

આબ્યું પ્રદીપ્ત ગિરિશૃંગ સપાટ જાણે
 કે' કાળનું આસન અદ્રિટોચે
 વાળી પલાંઠ શિખરે પ્રભુ મુગ્ધ ધ્યાને
 જોસે ઉઠે, વ્યોમ સુધી ય પહોંચે.
 સૌમ્ય પ્રખુદ્ધ અતિશુદ્ધ તપસ્વી વિરાટ કાયે
 કલ્યાણ શોચે.

ચોમેર મહેર વરસાવી પ્રશાંત કાળે
 આપી રહે આશિષ માનવીને.
 એના પ્રચંડ ગિરિઆસનથી નિહાળે-
 લીલા જગે માનવની નમીને,
 ને કોઈ વાર ત્યહીં પાર પ્રસુપ્ત જલે ઝુકાવી
 ન્હાતો ડુબીને.

આ કેટ, ખાઈ અવશેષ અહીં પડેલા;
 આ પત્થરે પ્રાણ પરાગ ન્હોતા ?
 આ પાન પાનખરનાં ? ઋતુરંગ પેલા
 બિડી ગયા ગૌરવ કાળ ભેતાં ?
 જીર્ણવશેષ ઇતિહાસ તણા અહિં વર્તમાને
 નિર્જીવ સ્હોતાં

નિર્જીવ પત્થર અને વનપાનપાને !
 નિર્જીવ આ શૃંગ : ધરા સુનેરી !
 તોયે રહી કબર એ હજી વર્તમાને
 ઢાટયા અહીં તે ઇતિહાસ કેરી !
 આવી અહીં મુજ સમા કવિબાલ મનુષ્ય વા કે
 ભેશે અનેરી !

વર્ષો થયાં કબરને થઈ જીર્ણ એ તો—
 આજે પડ્યાં પત્થર પાન સૂકાં;
 ને દિવ્ય રમ્ય ઋતુરાગ સદૈવ રહેતો,
 એણે અહીં પર્યવિવર્ણ મૂક્યાં.
 સાષ્ટાંગ પૂજન કરી ઇતિહાસ તણું જ પ્રેમે
 એ અર્ધ દેતો !

ના આ ગિરા, નહિ જ પત્થર કેં નજીવા !
 આ પૂજ્ય આંહીં મૃત દેહ મારે.
 હું અંજલી દહયથી, કબરે ન દીવા
 આજે જગાડી દઉં શોકભારે !
 હું પૂજ્ય પૂજ્ય જગને, જનવાસ થકીય ઉચે !
 શું છે વધારે !

સંધ્યા સદા વિરમીને ગઢ ખંડિયેરે,
 પેટાવતી દીપક દ્વાં ઝગન્તો;
 ને ઓમવેલથી ચુંટી કુસુમો જ વેરે-
 તારા પરે-પથર તું લસન્તો !
 તું પૂજ્ય પથર રહ્યો કબરે ઇતિહાસ ફેરી
 કલ્યાણવન્તો !

પારનેરાનો કુંગર ગુજરાતની દક્ષિણે વલસાડથી ચે દક્ષિણમાં પાર નદી
 પર આવેલો છે. કુંગરની દક્ષિણે નદી છે અને પૂર્વમાં 'પારનેરા
 પારડી' નામનું તળેટીમાં ગામ છે. પશ્ચિમે સમુદ્ર છે. કાલક નદીની
 ઉત્તરે ગુજરાતની આ બીજી નદી છે.

આ કાવ્યના 'વસંતોપજ્જતિ'માંની ૫ મી પંક્તિમાં લગાગા
 વધારે છે. ૨, ૪, અને ૬ માં મેળવેલા પ્રાસ એની એકલયતા
 જાળવી લે છે.

જીવનસખીને

: શિખરિણી :

અજાણ્યાં ખંને ચે પ્રિય સખી હતાં લક્ષ્મિતિથિએ :
અધીરા હૈયામાં રસઝરણુ ંહેતાં પણ હતાં,
છતાં ત્યારે મીઠા ઝરણુ કલનાદે ઉભયની
બુલંદી ખંસીના સ્વર સખી સુણ્યા તે પળ હતા.
સખી ! સંધ્યાકાળે વિજન વનમાં એકલ રહી
નિહાળી હું રહેતો પ્રતીચિદિશ સંધ્યા ઝળકતી
દગો આંજ દેતી નિજ અનૂપ તેજે હસમુખે.
છતાં તે તો ત્યાંથી સરકી જઈને અન્ય નલમાં
ઝગી રહેતી એનાં નવકિરણની માળ રચતી.
રહી ત્યાં અંધારે ગગન નિરખું મીટ દઈને-
ઝગંતા ઝીણેરા ધવલ શુભ તારા નવનવા.
ત્યહીં ખીલી રહેતી ખીજ શશીકલા સૌમ્ય વદને,
સખી ! જોઈ તેને વિકસી મુદ પૂનેમ ખનતી.

હતો એવા ગાઠા તિમિર મહીં હું જીવન વિષે
નવોન્મેષે તારા ક્ષણ નિરખતો કલ્પિત તટે.
મનોધાને મારે નવ કુસુમશાં એમ ઝગતા
અમોલી આશાના નવલ મધુરા તારક લસ્યા.
સખી ! મેં ત્યાં જોઈ મુજ જીવનમાં તું શશીકલા
ઊગીને ખીલી તું થઈ શરદ પૂનેમ જીવને.

સદા તારે તેજે મણિમય લસી અન્તર પ્રભા
અનોખા લાવણ્યે મુજ હૃદયના પદ્મ ઉધડ્યાં.
અને એની મહેકે મુજ જીવનમાં સૌમ્ય સુરખી
રસીલા શુંજરે મધુર સુરખી સાથ પ્રસરી !

સખી ! ગાયું મેં તો મધુર ગીત પ્રેમાર્દ્ર ઉરનું
ઉપાડયું તેં ઝીલી ચગવ્યું ગગને ગુમ્મજ મહોં.
પ્રભા તું તો મારી થઈ જીવનની શાશ્વત કલા !

સખી ! તું તો મારી મધુર કવિતા દિવ્ય દિલની.
વસી હૈયે મારે નવ નવ નવાં તેજ દઈને.
અને કાવ્યોદ્યાને પરિમલલયાં પુષ્પ નવલાં
મને આપ્યાં તેં તો તુજ પ્રણયની ભેટ ધરતાં.
સખી ! પૃથ્વીની તો શરદ શશીલેખા ગગનથી
સરી અંધારાના ઉર ભીતરમાં વાત કરતી !
છતાં તું તો મારી કવિજીવન વ્યોમે શશીકલા
રહી ખીલી નિત્યે જીવનભર પૂનેમ બનવા.

સદા મ્હોરી રહેશે મનહર પ્રભા મંજરી, નવાં
નવાં ગાને ગાને પુલકિત ત્રિવેણીવહનમાં.
સખી ! તેં તો ઢાંકી ઉણપ પ્રભુનીયે જીવનમાં
અને ઢાંકી મારી હૃદય રમતો સ્નિગ્ધ નયને.
ત્યજી હું તો મારું જગ અખિલ, કાવ્યોર્મિ પ્રભુની,
રહ્યો હૈયે તારે પ્રણયનિધિમાં સ્નાન કરવા.
ડુખાડે તો ડૂબું લઈ હૃદયની કાવ્ય ઘડલી.
નવાજે જો પુષ્પે પ્રિય સખી રમું તે પરિમલે.
રહી તું તો સદા મુજ જીવનની મંગલકલા !
વટાવ્યાં કેં ખીડો સર સરિત ને ડુંગર વનો,
અને પુષ્પો કેરી મૃદુલ મધુરી પાંખડી પરે
પડ્યાં જો કેં ટીપાં જીવન સખી ! લૂછ્યાં જ ત્યહીં તેં.
કદી મારે નેત્રે દીન જીવનમાં આકળ ઠરું
સખી ! લૂછ્યું તેં તો તુજ અધરથી સ્નિગ્ધ નયને.
સદા તારી હૂંફે રહી જીવનકેડી ઊતરવી-

પ્રભા પુષ્પો સાથે કવિજીવનયાત્રા જ કરવી
મહાજયોર્તિવંતા પરમ ધ્રુવતારા પ્રભુ ભણી.

અનેરા બ્રહ્માંડે પ્રિય શશીકલા, પુષ્પ, કવિતા,
ત્રિવેણીના નાદે ચિર વિલસતાં દિવ્ય ધૃતિએ.
ત્રણેની તું સૃષ્ટા જીવનસખી સૌભાગ્યમણિ તું !
હવે તો હું તારા દહયુઝરણે સૂરમણી
સુણીને સૂણાવું અખિલ જગને કાવ્યરટણા.

૨૪-૩-૪૦

મજલ

: મંદાકાંતા :

આંધી ભાથાં પડશું પથમાં દિન ઊગે પહેલાં,
રોશું લહોશું નયન નમણું થાકતાં ત્યાં અકેલાં:
થાક્યાં પાક્યાં પણ ગિરિવનો કે શ્રમે ઊતરીશું
પૂરી લાંબી મજલ કપરી સાંજ પહેલાં કરીશું.

માંડગીને—

: શાલિની-સંધરા :

તારી સાથે માંડગી ! મૈત્રી બાંધી
 કેં વર્ષોથી પ્રીતની રીત બાળી.
 મેં બાળ્યું ના—તું સગી ના કદાપિ
 આ પૃથ્વીના માનવોની ઘડીયે !
 તોયે મીઠી તું મને છે વધારે :
 માંધેરી માંડગીનાં પુલકિત પગલાં આજ થાતાં જ દ્વારે !

જ્યારે બાંધી મૈત્રી મેં પ્રેમમુગ્ધા,
 ના કીધા મેં પ્રીતના કેં કરારો.
 ગાવું મારે — સૂણવું એહ તારે;
 ના બીજું કેં માંગવું : આપવાનું.
 ત્યારે તું તો દ્વાર મારે પધારી
 ભેટી પ્રેમ ઉમંગે મુજ શિશુ સખીને મિત્ર સાથે વિસારી.

તું મૃત્યુની છે ઉપાશી દુલારી
 તું છે સાચી જિંદગી જોખનારી.
 તું તો બાણે સ્વર્ગ ને પૃથ્વી વચ્ચે
 બેઠેલી ગંગા તેજઅંધારઘેરી !
 એવી તારી સૌમ્ય ને ઉચ્ચ રીતે
 ઓચિંતી આજ આવી મુજ જીવનતાણી આ પળે શોકગીતે.

ગાવું નહોતું તે ગવાયું ઘડીમાં,
 હૈયે મારે પ્રીત ગાઢી હતી તે,
 આજે તોડી નાખવા ચિત્ત કે'તું.
 આવો લ્હાવો મૈત્રીનો મિત્રદ્વારે !

મારા નાનાં બાલુડાને રડાવી—
તેં કંપાવ્યા ઘડીમાં મુજ હૃદયતણા તાર ગાણું જગાવી !

જાંબુરંગી સાંધ્યલેખા છુપાવે
જેવી રીતે ખીજની ચંદ્રરેખા !
તું છે એવી મૃત્યુની ઘોર કેડી,
ઠ્યાંથી તેમાં જોઈ સૌન્દર્ય તારું ?
મારે તો ના રાચવું કાંઈ જોવા—
સંધ્યા કે ચંદ્રમા હો પુલકિત નભમાં શૂન્ય સાકાર હો વા !

૨-૪-૪૧

કદી મારે દ્વારે—

: શિખરિણી :

કદી મારે દ્વારે પુલકિત ઉવાશી ઝળકશે,
રસોલ્લાસે પાછી મૃદુલ પગલે મંજુલ સ્વરે !
ઢિનો કે વીતાવ્યા તદ્દપિ કર આછાં નહિ સર્ચાં !
નિરાશાના ગાઢા તિમિર મહીં જ્યાં અશ્રુ દગથી
સર્ચાં, ત્યારે આવી થઈ મધુર સંધ્યા ક્ષણજીવી !

૩૧-૧૨-૪૦

સૂર્યાસ્ત

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

તું શિષ્ય મારો પ્રિય બાલ મારો
 કૌમાર્યનાં દર્શન આપનારો.
 તારો સદા સંગ લઈ મળેની
 મેં બાલ્યની સૃષ્ટિ નિહાળી પ્રેમે.
 ને એક વેળા ત્યહીં મેં નિહાળ્યું
 પૂર્વે મહામંગલ દિવ્ય જ્યોતિનું
 રંગેભર્યું દર્શન સ્નિગ્ધ નેણું.

: અનુક્રુપ :

પૂર્વની રંગત્રીલામાં ઊગ્યો સૂર્ય સુરંગથી
 પૃથ્વીના ઘોર અંધારે રેલી રંગ ઉમંગથી

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

ને બાલ એ સૂર્ય પ્રદીપ્ત ઊગ્યો
 સંસારની અન્તર અન્તરિક્ષે
 કૌમાર્ય ને સ્નેહ ઉષા મધુરી
 રેલાવતો માતપિતાતણે ઉરે.

●

તારી ફૂણી સૂર્યપ્રભા મહીં સૌ
 ખેલી રહ્યાં ભાંડુ બધાંય તારાં.
 ભાનુ અને ડાહ્યું પ્રસન્ન સર્વે
 તું ભાઈની એક અખંડ છાંયે
 ખેલી રહેતાં ઘરઆંગણામાં.
 કેા' વાર બાગે રમતાં નિહાળી
 પંખીગણેા કેાઈ નજીક ડાળે,
 તું ભાઈ ત્યાં એ સહુને બતાવતો;
 બંધુત્વ એ સૌ વનપંખીઓનું.

હું એક દા'ડો તુજને શિખાડતો
હતો કની તે કવિતા મળેની.
ત્યાં ચિત્ર પાના પરનું બતાવી—
મેં તો બતાવ્યું પ્રિય બાલ ત્યારે,
“જો જાય ઉડી અહીં એક પંખી—
ને જો રહ્યાં આ ત્રણપંખી ડાળે!”
તે ચિત્ર આજે ફરી યાદ આવે
તું ઊડતાં છોડી જઈ ત્રણેને !

માતાપિતાને ઉરલાડ ઘેલો
તું આજ ચાલ્યો સહુથી અકેલો !
આ બાગને ભાંડુ બધાય છોડી
તું ભાઈ ! ચાલ્યો નવ વાટિકામાં !

: અનુક્રુપ :

તું ઊગ્યો આથમ્યો તું યે—અંધારાં શોકનાં રહ્યાં—
શોકલીન રહી રાત્રિ ધરી અંક શશીપ્રભા.
અમારે આંગણે આજે આથમ્યો—ઊગશે ફરી
અન્યત્ર દેવને દ્વારે દિવ્ય કાંતિ સદા ધરી.
તેજવન્તો ઊગ્યો તું ને રેલી તેજ સદા ગયો,
સંધ્યાના સૂર્યનો જ્યોતિ અસ્તાચલ વિષે થયો !*

૮-૮-૩૬

*મારા શિષ્ય ચિ. સુરજમત્ર ખુશાલ શાહના અવસાન નિમિત્તે
આ કાવ્ય લખાયા પછી અગિયાર માસમાં જ સુરજમલના નાનાભાઈ
ડાહ્યાલાલનું પણ અવસાન થયું.

રાહ

: શાલિની :

હું તો બેઠો જોઈને રાહ તારી !
 આવી રહેશે તું ઘડીમાં જરૂર !
 ના વેળા એ સઘ પૂરી થતી કે
 સંધ્યા ધીમે ઓસરી જાય દૂર !
 આવી રહેશે-ના બને ના જ આવે !
 જોવી મારે રાહ તારી જ આજે :
 એ રાહ તો હું બીડી સ્હેલગાહે
 જોઈ આવ્યો કલ્પના સૃષ્ટિ મારી.
 તોયે ના'વી વેળ વીતી ઘણીયે ?
 છોડું આશા ? આવશે ના કદીયે ?
 છો ના આવે : દ્વાર ખુલ્લાં કરેલાં
 ભીડી પાછાં ગીત ગાઈશ મારાં.
 છું એકાકી, એકલો હું રહીશ-
 છે મારે શું કામ આજે બીજાનું ?

: અનુક્રુપ :

પશ્ચિમે રંગ સંખ્યાના શમી શૂન્ય વિષે ગયા
 પૃથ્વીનાં દ્વાર ભીડાયાં, અંધારાં જગમાં થયાં !
 મેં એ બીડી પછી ભીડ્યાં મારાં દ્વાર નિરાશથી-
 બેઠો હું એકલો મારે ગાતો ગીત વિલાસથી.

: શાલિની :

ત્યાં તો કેકે આવીને દ્વાર ઠોક્યાં.
 ઉઘાડું કે ના ઉઘાડું જ દ્વાર ?
 એ વિચારે વેળ સારી ય વીતી.
 વિચારીને દ્વાર પાછાં ઉઘાડ્યાં
 ત્યાં તો ન્હોતું બારણું કેઈ મારે !

બારીયાગ

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

પૂનેમની ચાંદની રાત માંહે
હું, મારી પત્ની, શિશુ સાથ ત્રીજે,
શહેરે જવા સા ઉપડ્યાં સહેલવા
જેવા પડી 'ફીલમ' દેવદાસની.
જઈ ઝપાટે ઝટ, ગાડી આવતાં
અમે પ્રવેશ્યાં ગભરાટ છોડી.

સખી ગઈ બારી સમીપ જેસી,
કહી મને સન્મુખ તેની જોસવા.
“હે જોસવા બારી સમીપ તું મને,
ને જોસ તું સન્મુખ આમ મારી.”
કહી, ધરી રાહ જગા તણી હું
ઉભો તહીંથી ડગ ચે ખસી ના.
કીધો ઘણો આગ્રહ તોય, તેણે
જગા ન આપી. “શિશુને જરી, લ્યો;
જુઓ રડે છે તમને નિહાળી
ઉભા રહેલા.” વદતી હસી રહી.

“સ્વામી કહે તે કરવું પડે સખી
એ શું શિખી શાસ્ત્ર વિષે હજી ન તું ?”
ને ત્યાં સખી સસ્મિત જોલી ધીરે,
“કિન્તુ ન આવી રીત પ્રેમની કદી,
જુઓ લખાયું ઇતિહાસ પાને—
ગાદી પ્રિયા કાજ ત્યજી નૃપાલે
તો બારી ના છોડી શકે તમે પછી
આ પ્રેમમૂર્તિ સખી કાજ આજે ?”

મચ્છરદાની પર પડેલાં પતંગિયાં

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

ધરા અને સિન્ધુ હતાં સૂતેલાં
 અન્યોન્યની ગોઢ મહીં લપાઈ;
 માથે હતી મચ્છરદાની આલની
 રંગીન શ્યામા પુલવેલથી ભરી.
 બેઠાં હતાં કૈંક પતંગિયાં ત્યહીં
 ઝબૂકતાં દીપકશા ઝળીહળી
 ઘડી, ઘડી બે પલકારતા અને
 લપાઈ જતાં - સહુ તેજ કેા ક્ષણે
 પતંગિયાં પાંખ પ્રસારી ઊડતાં
 અનંતની ભવ્ય વિરાટ ચાદરે.

: અનુક્રુપ :

હું અને પત્નીયે મારી સાથેસાથ સૂતાં હતાં
 નાની શી ચોરડી માંહે મચ્છરદાની બાંધતાં.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

સાથે ત્યહીં કિન્તુ અમારી વચ્ચે
 સૂતાં હતાં બાળક બે અમારાં,
 બે તીરશાં માતપિતા અમે ને
 સંસારગંગા રહી મન્દ બહેણે
 વહી અમારી તીર બેય વચ્ચે.
 એ બાલના પાય ઘડીક ઊઠ્યા,
 નીચા થતા જેમ વિદ્વોલ બેલને
 ઊઠ્યાં નીચાં નર્તન થાય નીરનાં.
 માથે હતી મચ્છરદાની તાણી,
 તેની નીચે ચાર જનો અમે તો.

ને બારીની બાર પ્રશાંત રાત્રિ—
 સ્વપ્ને હતું ચિત્ત રમી રહેલું.
 જાણે મહાશ્વેત સુરમ્ય તાજની
 નીચે સૂતાં રાજન બેય માનવી.
 હું શાહ ને તું મુમતાઝ મારી.
 તો યે અમારે ઉર સ્પન્દનો હતાં.
 પ્રેમોર્મિની ગૂઢ કથા ભરી હતી.
 વીતી હતી રાત્રિ પ્રશાંતિ ત્યાં તો
 જાગી સખી સાદ દર્ધ અચિંતબ્યે,
 “જાગો ! બળે મચ્છરદાની આખી !”
 ઊઠી નિહાળ્યું; દ્વારુ નેણ તેજે
 જોઈ રહ્યો મચ્છરદાની રમ્ય,
 ને મેં કહ્યું, “મચ્છરદાની ના બળે,
 એ તો કની તારક રમ્ય પેલા
 આલે હતા તે અહીં ઊતરીને
 આવી ઠર્યાં તું સખીચંદ્ર પાસે !”
 હસી સખી હસ્ત દબાવી ધીમે,
 ને મેં ય દાખ્યો ત્યહીં ગાલ એનો,
 “સખી ! અહો મચ્છરદાની કેવી !
 ને રમ્ય કેવાં ઝળકે પતંગિયાં ?
 છે વેદનાની કથની છુપાઈ
 પતંગિયાં પાછળ એક કારમી.
 જો આપણે બેય સૂતાં નિરાંતે
 બે બાળકો સાથ ઉમંગ પ્રેમે.
 એ જોઈ ચંદા મધુરી કુમારી
 રડી રહી ને નિજ અશ્રુ આંખનાં
 આવી ઠર્યાં મચ્છરદાની પે અહીં.”

: અનુક્રમ :

બોમના તારલા હો કે ચંદાનાં આંસુડાં અહો !
 વા પૃથ્વીનાં પતંગિયાં-દીવા કેટિક રાતના.
 કિન્તું મેં તો સદા માન્યા, પ્રભુના દ્વારથી અહીં
 આવેલા દૂત એ મારા કાવ્યસંદેશ આપતા.

૧૬-૬-૩૬

તું ને વસી-

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

તું ને વસી અન્તર હોત મારે
 તો કારવાં આ મુજ જીંદગીની
 ચલાવતે આગળ વેગવંત
 નવાં નવાં કે સહરા વટાવવા;
 ના થોભતાં મૃત્યુતટે કહાપિ.

૩૦-૧૨-૪૦

કલમને

: રોળા :

કડું નમન સાષ્ટાંગ કલમદેવી ઓ તુજને;
 ગુન્ડો નો કે હોય ક્ષમા કરજે તું મુજને!
 ઉપાસના તુજ આજ જીવનભર કરવી મારે,
 તો મુજ તું ઇતિહાસ કહું હું તારો ભારે.
 ભડકવિ પ્રેમાનંદ અમર રહ્યો નિજ નામે-
 તુજને કરતાં અમર ગયો એ પ્રભુના ધામે!
 લઈ પાછડી હાથ નમ્યો તુજ ચણે ત્યારે-
 પવિત્ર તુજને કરી આંસુથી ધોતાં સારે.
 કલમ ધરમ તું રાખ કથા એ કવિની સુણી-
 ગુજરાતે તુજ ભાવ્ય સ્મરણની ગાથા જૂની.

નથી જ રંક ગુજરાત-કવિતાધન મહામૂલું-
 અહીંજ કવિ નરસિંહ અખો મીરાં ક્યમ ભૂલું?
 અજોડ પ્રેમાનંદ અને શામળ ગુજરાતે-
 છાતી ફૂલે વેંત આજ એ ગૌરવ વાતે!
 તું કિત્તો લઈ રૂપ હતી સૌની ચે સાથે-
 તું ઓ અનુપમ એક કલમ આજે મુજ હાથે!
 તેં નોંધી છે વાત થયા છે પર્વત પાણી-
 જનમ જનમ દાતાર-કીર્તિદા તું કલ્યાણી!

કેંક લખાયાં કાવ્ય કલમ તુજથી નો જગમાં-
 શું એવું ચૈતન્ય ભર્યું છે તારી રગમાં?
 જ્યાં નહિ સંસ્કૃતિ લેશ ત્યહીં તું રૂંટેલી વિલસી
 કરતી તું તો નોંધ પ્રભુ કાજ સઘળે વિકસી.

તું સાબીરી પૂર્વ સુભગ સાદી ને કેમળ.
 લોહું કાષ્ટ સંયોગ પછી તું બનતી પોકળઃ
 પોકળતાની વાત હજી શું બાકી કરવી ?
 તું થઈ ઇન્દીપેન લલિતરૂપ ધરતાં ગરવી !

આ યુગની સૌ નાર સુધરતી પશ્ચિમ વેશે,
 તું સુધરી ગઈ એમ હજી શા રંગો લેશે ?
 અરે ! ભૂલું હું કેમ ? કથા છે મેં તો સુણી,
 તારી કીર્તિકથા પડી પશ્ચિમમાં જૂની.
 શેકસપિયરની સાથે દટાઈ ત્યાં તું કબરે—
 તારાં શાં એ માન કલમ આ જગમાં પ્રસરે ?

પણ શાં કરવાં ગાન : ગુમાને તારાં આજે ?
 પડે માગવી ભીખ અહીં તો તારે કાજે !
 હું નહિ પ્રેમાનંદ—નહિ જ કેં ટોપી રાખું—
 છે મારે વણુઝાર કહે ક્યાં ધામો નાખું ?
 હું તો કવિ પણ રંક વિમાસું માયા તારી :
 પણ શું કરવું હાલ દશા મુજ જ્યાંય ભિખારી !
 નહિ છોડું તુજ સાથે હવે હું કોઈ પ્રકારે :
 કલમ બની મુજ પ્રાણ રહે તું આ અવતારે.

સ્વ. કવિવર ટાગોર

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

અસ્તાચલે અસ્ત થઈ પ્રભા હજી
 પૂરી શરચ્ચંદ્ર તણી નહીં ત્યાં,
 આશ્વાસનો એ અવસાનકેરાં
 પૂઞ્યાં હજી માનવઅન્તરે ના.
 ત્યાં તેા ડૂમેા માનવકંઠ આવ્યો
 રવીન્દ્ર ! તારી અવસાન વેળા !
 તેં તેા સુણી શાશ્વત સૂરમાલા
 વિરાટની વાંસળીએ ખજંતી
 મૃદંગતાલે તુજને નિમંત્રતી.
 બીજેન્દુનું લોચન જેમ સ્નિગ્ધ
 નમી રહે સાન્ધ્યતટે પ્રશસ્ત—
 તેં ચે નમાવ્યાં તવ લોચનો ત્યાં
 દિવ્યાર્દ્રરંગી પ્રિય મૃત્યુઅંકમાં:
 અસ્તાચલે જ્યોત રવીન્દ્રની શમી !
 સ્વર્ગગને તીર કલાપ ગૂંથી
 કેા' પૂર્ણિમાશી નવકીર્તિકલ્પના
 સત્કાર તારો કરવા ઊભી હતી !
 રવીન્દ્ર ! તેં જ્યોતિષથે દિગંતે
 શી આહરી મંગલ ભવ્ય યાત્રા
 તજી દઈ વાટ વસુંધરાની !

૨

બહેતી હતી ભારત પુણ્યભોમે
 ભાગીરથી જ્ઞાનતણી ઘણી ચે.
 —ત્યાં જોદ્ધગંગા તટ ભવ્ય ઊભાં
 સરસ્વતી મંદિર કેં પુરાણાં

દસે દિશે પૂરપ્રભા પ્રસારતાં.
 કૃતાંતના કાળક્રમે ગયાં શમી
 તે મંદિરો ધૂળ બન્યાં ધરામાં !
 ખંડેરના તે અવશેષ ના રહ્યા.
 દેવર્ષિ ! તેં બોલપુરે ચડાવી
 સમાધિ કલ્યાણ ક્રયા રટીને.
 ખંડેરપાયે લઈ તેં નવી રચી
 અગમ્યની એક અનંત પૃથ્વી-
 આ વિશ્વના ભવ્ય વિરાટ ચોકે.
 એ શાંતિધામે કઈ દેશદેશનાં
 આવ્યાં બિડી ઉત્સુક જ્ઞાનતૃણા
 છિપાવવા શાંતિનિકેતને ત્યાં
 પંખીગણો સાગરપાર બિતરી.
 તું પૃથ્વીનો પૃથ્વી નવી બનાવતો
 ખંડેરમાં પ્રાણપરાગ મૂકતો !

૩

આ ભારતે શાશ્વત કાવ્યગંગા
 વહી રહી આદિ અનાદિ વચ્ચે.
 એને તટે ભવ્ય સુરમ્ય કુંજો
 ઝૂકી રહી મંગલ ગાન ગૂંજી.
 વાલ્મીકિની ત્યાં સ્વરસિંધુશી ક્રયા
 ગાજી રહી ધુમ્મટને ગળતી.
 ક્રયા હજી માનવમંદિરે તે
 જગાડતી સંસ્કૃતિ ગાન મંજુ.
 અનંત એના તટ પે ફરી ત્યાં
 તે કાલિદાસે કરી કલ્પનાની
 મહોર્વ મીઠી નલધુમ્મટે ઘટા !

યુગે યુગે સંસ્કૃતિધામ વિશ્વમાં
આ ભારતે ગંગતટે રચાયાં !
પેગામ એ સંસ્કૃતિમંદિરોના
ધૂમી રહ્યા માનવદાનવોમાં.
રવીન્દ્ર ! હે તું કવિવર્ય એક
જેણે રચી એવી અનુપ કુંજની
ગંભીર વ્યોમાર્ધ સમી મહાઘટા
મુગેા સુધી શાશ્વત પલ્લવંતી !
ગીતાંજલી આજ કવીન્દ્ર ! તારી
આ વિશ્વમાં માનવની પ્રભુતા
બની રહી મંગલ સૂરઆવલી
ગુંજરવે પામર પત્થરોમાં !

૪

કૈં સ્મારકો આજ સુભવ્ય જિભાં
આ ભારતે કીર્તિકલાપ જેવાં !
ફૂળી ગયા તે ઇતિહાસ કેરા
મૂંગા પડ્યા કૈં અવશેષ તેના
થૈં સ્મારકો ભારતઅંક સૂતાં !
એ સ્મારકોમાં જનઅશ્રુઓનાં
રૂંધાયલાં અંતર શોકગીત
ફૂળી ગયાં જેમ શમે દિગંતે
સૂરાદ્ર અંડોલતણે દિનાન્તે !
તું આજ તો સ્મારક સ્મારકોનો
બન્યો મહાસર્જક કાવ્યસૃષ્ટિનો !
હિમાલ્દ્રિનો તંબૂર ભવ્ય લીધો
હાથે, મહાગીત ગજવવાને.
ને ગંગ 'પુત્રા સમ તાર ખેંચી
અગાબધું તે' ગીત વિરાટ વ્યોમે !

તેં વિશ્વબંધુત્વની સ્નેહગીતા-
 મનુષ્યને આપી મહાનિશાળદે !
 સદા થયો શાંતિનિકેતને તું !
 દદા બન્યો માનવઅન્તરે તું !
 કેં પોઠ લોભે ઊતરી અમારે-
 નિઃશબ્દથી કીર્તનમુગ્ધ ભારતે.
 તારી હતી એક જ મુક્તિક્ષેણ
 જેણે ફરી આર્યપ્રભા પ્રસારી
 ને જમ્બુદ્વીપે નવજયોત ચેતવી
 યુગકોડિયે ફરી !

૫

જે મૃત્યુનું તે કવિ ! ગીત ગાયું-
 તે મૂર્તિદેહ તુજ દ્વાર આવ્યું.
 એને નિહાળી લડ લબ્ધ રીતે
 તેં તો કર્યું સ્વાગત મૃત્યુકેરું !
 શ્રદ્ધા તણા દિવ્ય સુલોચનોથી
 તું તો નમ્યો મંગલ લબ્ધ દર્શને.
 દેખાયું તો એ નહિ અન્યને જ એ !
 -અને નિહાળ્યું-નિરખ્યું ત્યહીં તો-
 એ મૃત્યુ તું-મૂર્તિ સ્વરૂપ તારે !
 ન દેહ જુદો તુજ મૃત્યુ કેરો !
 જે દેહ તારો તુજ મૃત્યુનો ય તે !
 શો લબ્ધ એ સંગમ વિશ્વમાંહે !
 જેવો મહા તું કવિ સર્જનોમાં-
 તેવો મહા એ જ વિસર્જનોમાં !
 જ્યારે વિસંવાદ સ્વરો મળી રહે-
 સંવાદ ત્યાં શો નવસર્જને બને !

૬

હિમાદ્રિનાં લબ્ય પ્રચંડ શંગો
 આરોહીને આજ તું નાથકેરા
 જતો મહામન્દિરમાં પૂજાર્થે !
 તે મન્દિરે ચંદ્રસુધા યુગોની
 થીજી બની શ્વેત પ્રભા પ્રભુની !
 નીચે અહીં માનવલોભ આરે
 વિરાટ આ સાગર મસ્ત નાદે
 આરોહણે મંગલમંત્ર ગૂંજે !
 જેણે જગાડ્યું પ્રભુગીત વિશ્વમાં
 સૂના મહામાનવ કંઠ માંડે—
 તે ગીત આજે ગિરિમાલ સોડે
 ગજવતો સ્વર્ગપથે સિધાવે !
 વટાવીને કીર્તિતણા મિનારા
 તું ઊડજે ઊર્ધ્વ અગાધ વ્યોમે :
 ચડોલ હે ચંદ્ર બની ધરાના
 આ માનવોના પ્રભુહૃત સ્વામી !
 હિમાદ્રિની કે ત ર ક ન્દ રા માં
 ગંગાતણી લોલવિલોલ ઊર્મિએ,
 સમાબ્ધિના અન્તરસ્પન્દનોમાં
 આજે મહાગાન સુરમ્ય તારું
 ગાજે—ગજવી જગકંઠ સ્નેહે !
 કવીન્દ્ર ! તું શાશ્વત સ્વર્ગજ્યોતિ
 ને સૌ અમે તારકશા તમિસ્રમાં
 ઝીલી મહાતેજ પ્રદીપ્ત તારું
 હૈ તેજવાચા સ્વર શાંત ગાશું
 તારી ત્યજી આજ વસુધરાએ !

ગુલાબ અને કેકિલ

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

વિભાવરી પૂર્વ દિશે જતી હતી.
તેની સુરંગી પગપાની મંગલા
દેખાઈ રહેતી હતી વ્યોમચોકમાં.
ઝીણું મધુરું પુલ શ્વેતકેરી
માલા હતી ઝાંઝર સાથ ગૂંથી;
ગુલાબરંગી પગપાની ઊંચકી
વિભાવરી દૂર દિશે જતી હતી.

: અનુક્રુપ :

નહોતી ઉપા નવેલી એ સૃષ્ટિદાર ઉઘાડવા
આવી'તી ઉંબરે પૂર્વે પનોતા પગ પાડવા.
સૃષ્ટિનાં એ હતાં જૂનાં કમાડો અંધકારનાં
તેને એ ખોલવાં નહોતાં બંધ છે જગખારણાં !
એ તો પેલી નવોન્મેષે રમ્ય રાધા વિભાવરી
વ્યોમના મણપે આવી ચૂંટેલાં પુલડાં ભરી
એના એ પાલવે, ચાલી જતી'તી કામ એ થતાં;
કેમ માની શકું તો એ ઉપાનાં પગલાં હતાં ?

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

કુંજે નિકુંજે રસકંઠી મેના
ને વૃક્ષશાખે નલતેજ ઝીલી
શોભાવતા'તા કલગી કમાનો
મયૂર ત્યાં મંગલ ગાન ગૂંજતા.
ટૂંકો રહ્યા કેકિલ કાનનોના
કાલિન્દીના નિર્મળ નીર માંહે.

વિભાવરીની પગપાની નેતાં,
—ત્યાં બાગનું એક ગુલાબ બોલ્યું,
“વિભાવરી ! કેમ જ તેં ન બિચકી
તારી ગુલાબી પગપાની રાતે ?
ધરું હવે રંગ ગુલાબી તારો
સોહી રહું રમ્ય પરાગ મહેકે.”

ત્યાં તો સન્મુખ શાખેથી બોલ્યો કેકિલ આટલું,
“શીદ ગુલાબ તું આમ બને ઉત્સુક ?—ના કળું.
નેહ વિભાવરી પાની મોહી પ્રેમપરાગમાં ?
જરા તો સુણવા એને હે મારા ગીત બાગમાં.
પ્રેમીઓ તો તને નિત્યે સખી હૈયે ધરી રહે,
અભાગી હું, મને શેં ના તારી સાથ ધરી રહે ?”

: મિશ્રોપજ્ઞતિ ;

“ઓ મૂર્ખ તું કેકિલ ! કંઈથી કદી
અંકાય આવાં નહિ મૂલ્ય તારાં.
વિભાવરીની રસરંગી પાની—
ગુલાબને એ જ રહે વખાણી.
પ્રેમી જનો યે ધરતાં સદા મને
હું સર્વ સાથે રહું કિન્તુ ના કદી
કો'ને જઈ વાત કરું સુણેલી.
ને મૂર્ખ તું તો કદિ જાય સુણી
એ પ્રેમની અન્તર ગોઠડી તો
છાનો રહે ના—લવી તું મરે બધે !
સત્કારશે કેમ મનુષ્ય તો તને ?”
એ વાત પૂરી નહિ થાય ત્યાં તો
ચાલી ગઈ શૂન્ય વિષે વિભાવરી.

ત્રીજા વર્ગમાં પ્રવાસ કરતી પરીને-

: મિશ્રોપજ્ઞતિ-અતુષ્ટપ્ : :

તારાં અહીં દર્શન રાત્રિવેળા!
આ રંક ને પામર માનવીની
ભીડે અહો! ભાગ્ય બધાંયના અહીં
ખુલ્યાં, થતાં દર્શન દિવ્ય તારાં.

શુક્લપક્ષે રમે મીડી જ્યોત્સ્ના જેમ નભાંગણે-
તું સૌન્દર્યપરી એવી આજ આ માનવી ગણે.

કદી કદી કલ્પનની દિગંતે
અંખી હતી મંગલ દિવ્યમૂર્તિ
સૌન્દર્યવંતી નિજ તેજ રેલતી
વસુંધરા પાંપણપે સુનર્તતી.

એજ તું? એજ તું આજે? પ્રત્યક્ષ તે પરી બની?
હોય તે તું પ્રભામૂર્તિ કલ્પના કવિતા તણી?

નિસ્તેજ આ લોચન માનવીનાં
ઝીલે અમી તેજ પ્રશાંત તારાં-
ને મુગ્ધ થાતાં તુજ દર્શને અહીં
અંખી રહે અસ્પૃટ ઊર્મિતાને.

અંખના કલ્પના એ સૌ સાધનો અવલોકવા.
દિવ્ય સૌન્દર્ય આ તારું ઉર ઉત્કંઠ રોકવા!

સેથો શિરે ઇન્દ્રધનુષ્ય જેવો
કંકુલર્યા મંગલ સૌમ્ય સોહો!
નેણો અહો! સ્નિગ્ધ સુરમ્ય તીણાં!-
તું પ્રેમમૂર્તિ મૃગલોચના અહીં?

આકર્ષ્યાં એજ દૃષ્ટિથી તેં આ રંક મનુષ્યને-
આકર્ષ્યાં અરે ભોળાં જોવા સેંથીધનુષ્યને.

તને ન કે હિંમતથી પુછી શકે ?
તું કેણુ ને ક્યાં વસતી અમારી
પુરી વિષે સુન્દરતા વધારી
સૌન્દર્યનો અંદ્ર બની કુમારી !

હોય તું શું કુમારી ? ના. સૌન્દર્ય કદી ના રહે;
સૌભાગ્ય એજ કૌમાર્ય સૌમ્ય સ્રોત સુધા વહે !

અમે અમારી નજરે વિલોકી
વિચારતા કષ્ટ હશે તને કશાં ?
સૌન્દર્ય આ રમ્ય અનુપ લીધું-
તોયે ત્રીજા વર્ગ પ્રવાસ કાળે ?

સૌન્દર્ય શું તને લાગ્યું ત્રીજા વર્ગ વિષે અહીં
વા ધાર્યું બેસવા આજે સૌન્દર્યહીનની મહીં ?

અમે અમારી દુખ ને વ્યથામાં
હતાં અરે વ્યોમવિરાટ જોતાં
શ્યામાન્ધકારે કંઈ તારકેથી
ઝગી રહ્યું આશ નિરાશ વચ્ચે.

ત્યાં તું તો દૃષ્ટિએ આવી જેમ વિદ્યુત વ્યોમમાં-
તેજના અંજને આંજ્યાં પ્રેર્યું ચેતન રોમમાં.

તારી કંટું શી ઉપમા ક્ષણે આ ?
ના કલ્પનામાં ય સમી શકે તું !
તું કલ્પનામૂર્તિ સ્વયં સ્પુરેલી
શી કલ્પના તો કરવી જ તારી ?

મોનાલીઝા, કિલ્લોપેટ્રા, ન્હોય વીનસ વિશ્વની;
ઊર્વશી દેવ્યાની ના તું સમી સુંદરી બની !

અમે બધા કલ્પનરંગ છોડી
રંગાર્ધ ચાલ્યા તુજ સૌમ્ય રંગે,
વિચારતા માનવ તું સમીપમાં
ઝેઠો, હશે શું પતિ એ જ તારો ?

હોય જો એ પતિ તારો—ને એની તું સતી સદા.
તો ગાવાની રહી મારે, પંક્તિ આ બે જ સર્વદા.
‘મળ્યો છે જે તને તે ના મળશે કદી અન્યને—
મળી તેને અહો તેવી મળી રે’શે જ સર્વને’

‘બાપુ કાકો’

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

તે નિત્ય નિશાળ સમીપ ગોઠવી
દુકાન એની સમીસાંજ સુધી,
બેસી રહેતો ટીકડી પતંગો
ને પેન પાટી કંઈ ચીજ વેચતો.
નિશાળનાં બાળક સર્વ એને
પિછાનતાં; ને વળી કોક વેળા
કહે, “બાપુ કાકા ! ટીકડી ન આપો
ઉધાર આજે ?” વળી એ બિચારો
હસી, કહી “કાલ જરૂર દેજે !”
દે ટીકડીઓ કંઈ બતબતની.

-ને સૂર્યનાં આથમી તેજ જતાં
 પેટી મહીં માલ બધો મૂકીને
 ખંખેરતો ધૂળ ચઢેલ વાટની.
 -ટોપી મહીં જે વકરો થયેલ
 ગણી રહેતો દસબાર આના.
 ત્યાં ‘પ્રિન્સિપાલે’ દિન એક જોયું
 કે ફેરિયો બાળકને બગાડતો
 બિધાર આપી; શિશુ એકઠાં કરી
 ઘોંઘાટ ને ગંદકી રાખી મૂકતો.
 “જો ફેરિયા ! કાલથી તાહરે ના
 નિશાળ પાસે અહીં બેસવું જરી.”
 તાળે થઈ હૂકમ તે બિચારો
 નાખ્યો, ન ખીજે દિન માંડી એણે
 દુકાન નિશાળસમીપ વાટમાં.
 ખીજે દિને ત્યાં સહુ બાળ લેગાં
 મળી પૂછે આંગળીને ઇશારે
 અન્યોન્યને, “શેં દિસતા ન આજે
 એ બાળુ કાકા નિત આવનારા ?
 છે આપવાનો હજી એક આનો
 તે દિન લીધેલ પુગાતણો હજી.”

પુગા ગયા ફૂટી હશે, પરન્તુ
 આનો ન ફૂટયો શિશુ અન્તરેથી
 વિશ્વાસનું શિક્ષણ આપનારો
 એ ‘બાળુ કાકો’ સહુ અન્તરે વસ્યો.

ડોસીનું અવસાન

: અનુક્રમ :

નેવું વર્ષો હતી જીવી જીંદગી સુખથી ભરી,
આજે આ કારમી રાતે શિયાળે પ્રાણ છોડ્યા.
અમે સૌ ઊંચકી આલ્યા સ્મશાને નદીકાંઠે
કરીને કાષ્ટની ચિતા સુવાડી ડોસીને ત્યહોં.

એકના એક એ કાંઠે હજારો મુઠ્ઠાં બળ્યાં—
પિતા માતા અને પુત્ર-પત્ની ને ભગિની બળ્યાં—
હજારો ઉરની છેલ્લી આશા આંહીં બળી હતી—
સ્થળે એ જ ફરી પાછા ડોસીને બાળતા હતા.

ગોઠવી કાષ્ટની ચિતા ડોસીને ઊંચકી ત્યહોં,
અવાજ કૈક આવ્યો શું-અમે સૌ ડાઘએ સુણ્યો.
'જીવ છે ડોસીમાં,' બોલ્યો એક ડાઘ ત્યહોં અરે—
'અરેરે જીવતી લાખ્યા,' બોલ્યો અન્ય સમીપથી.

અમોને સર્વને લાગ્યું કાચુ બફાર્ધ આ ગયું.
અમે તો પકડી નાડી ડોસીની દસવાર ત્યાં,
મોઢામાં આંગળાં નાંખ્યાં, આમ તેમ નિહાળતાં
'જીવતી શું હશે ડોસી?' શંકા-ચિંતા બધા ઉરે.
'આવ્યો અવાજ એ ક્યાંથી?' 'ડોસી નિશ્ચિત જીવતી'
બોલતાં ડોસીને પાછી કાષ્ટથી ઊંચકી ત્યહોં
જમીને જે ઘડી મૂકી લાખ્યા તપાસવા અમે.
એક બોલ્યું, 'અરે! મૃત્યુ પછી યે જીવ તો રહે
દેહમાં- ને અવાજે આ આપે તેમાં નથી નવું.'
'ના ના એ તો બધું બોલું, ડોસી ના જીવતી જરી.

હોય શું પ્રાણ આ દેહે-ભાંગેલા પાંજરા વિષે ?
તૂટેલા પીંજરામાંથી જીડી પોપટ જાય ના ?
જૂના આ પાંજરામાંહે રહે પોપટ શું થી ?
મે'તાજી ગામના બોલ્યા ધીમેથી ડાઘમંડળે
અનુભવી હતા એ તો-ગામનાં મુઠદાં બધાં
સ્મશાને બાળવામાં સૌ પહેલાં મે'તાજી આવતા.
પ્રતિષ્ઠા એમની ગામે; લગ્ન કે મરણે બધે
મે'તાજી હાજરી આપે, આપે સલાહ સંકટે.
પૂછ્યું મેં 'જીવ ડાસીનો ગયો ક્યાંથી કહો મને'
ત્યાં તો તે મુઠદા પાસે આવી હાથ શબે મૂકી-
બતાવે જેમ પૃથ્વીના ગોળા ઉપર શહેર કે-
તેમ બતાવવા તેઓ લાગ્યા રસ્તો જ જીવનો.
'છાતીથી નીકળી જુઓ જીવ આ મુખથી ગયો !
ઉઘાડું મુખ છે એથી-દ્વાર એ જ ગતાત્મનું !'

હવે તો જીવતી હો વા મરેલી પણ બાળવી
બોલતી ચે નથી ને ના નાડીની ધબકો દિસે !
મનાશે કેમ તો સાચું ડાશી એ જીવતી હજી ?
જીવકી ભૂમિથી પાછી મૂકી કાઠ મહીં ફરી.
ચેતાવી ત્યાં અરે ચિતા જ્વાલા લભૂકતી ચઢી.
દિવ્ય જ્યોતિ સમી જ્વાલા રંગ વિવિધ ધારતી-
જ્વાલામાં જલતી ડાશી પંચત્વ ત્યહીં પામતી.
મને તો ના કશી તેની ચિંતા એ જીવતી હતી-
મરેલી વા ગમે તે હો-કિન્તુ ન જાણતા અમે
અમારું માનવી જીવે કે મરેલું હતું ત્યહીં ?
મૃતને જીવિતો વચ્ચે ફેર શું આટલો રહ્યો ?
મરેલી જીવતી તો ચે બળી એ તો હવે ગઈ.
છતાંયે શું પ્રભુ તારી કસોટી કર આટલી ?
મરેલાંને સ્મશાને લે જીવતાં જાણવાં રહ્યાં-

જીવતાએ રહું જોવું મરેલું જીવતું નથી ?
 તોયે નાં દિલથી માનું ડોસી એ જીવતી હતી.
 હતી એ જીવતી તોયે બાળી ના બળથી અમે.
 હતી નિર્જીવ એ કાયા નિર્જીવે ના દયા રહી.
 દેહને બાળતાં ના શું આવ્યો ત્યાં જન્મ જીવને.
 ભાંગેલા પીંજરામાંથી છૂટીને-જીવ ના પછી
 બીજા કે પાંજરે પેસી જન્મચૈતન્ય ધારશે ?

૫-૪-૪૦

આકાશ અને પૃથ્વી

: અનુષ્ટુપ્-મિત્રોપજ્ઞતિ :

જાણું છું ! વ્યોમના તારા પૃથ્વી જેવા રહ્યા ગ્રહો :
 આકારે પૃથ્વીથી એ સૌ કેટલાયે ગણા છતાં.

આ આંખની શક્તિ વિષે રહીને
 જોઈ રહું જોઈ શકાય તેટલું.
 દરેક તારો નિરખી શકે છે
 સૌંદર્ય એનું જલખિન્દુ માંહે.
 ને ચંદ્ર પેલો સહ અર્ધ વ્યોમ
 દેખાય નાના ઝરણે જ ભોમે.

તો કેણુ મોટું આ વિષે ? તારા ? ચંદ્ર ? વસુધરા ?
 એ તારા ચંદ્ર ને પૃથ્વી મારી આંખે : હસું જરા ! *

૧૮-૨-૪૧

* W. H. DAVIES ના HEAVEN AND EARTH નામના
 કાવ્ય પરથી કાવ્યનો અંતભાગ સ્વતંત્ર છે.

ચિત્રકાર

આવી આનંદમાં ઉપા ઊગમણે
 સિન્દુરે દિશ દિશ રંગે જ રે !
 સાગર તરંગમાં પીંછીને બોળતી
 ચિત્રો ચીતરતી ઉમંગે જ રે !
 ચંદાનાં ચીતર્યાં વાદળથી ભૂંસતી
 રેખા કીધી પછી શ્યામળી જ રે !
 નવલા નવરંગ પૂરે પ્રાચીના દ્વારમાં
 કનકની પીંછી નિજ આંગળી જ રે !
 ઘોતાં પીંછીને સાગર સલિલમાં
 સલિલ સોહામણું થાતું જ રે !
 ઊર્મિલ ઉમંગમાં તલપી તરંગમાં
 ઉપાતું ગાન ત્યાં સુણાતું જ રે !
 લાંબાવી હાથને રંગે સુરેખથી
 પૃથ્વીનો ખેંડોળો પાલવ જ રે !
 દિગંતને ચોતરે પીંછી ખંખેરતી
 ખેલાવે જગખાલ માનવ જ રે !
 ડુંગરને ટોચ મૂકી કનકની ઠલગી
 સરિતાને કેસરી સાડી જ રે !
 જંગલની રાણીની હરિયાળી સાડીએ
 ભર્ગની ભરત એણે પાડી જ રે !
 દિશ દિશને ચોતરે મંદિરિયાં રંગતી
 ચિત્રકાર એક આજ આવી જ રે !
 ગગનનો માંડવો આજે શણુગારવા
 વિધવિધ રંગ તે લાવી જ રે !

માનવના ઉરને લવનમાં રંગવા
 સોનેરી રંગરેખ દોરી જ રે !
 ઝળક્યા પ્રાસાદ ને કુંજો કનકની
 અન્તરની મંજરી મહોરી જ રે !

વ્યર્થ પ્યાસી

: ઝૂલણા :

દિવ્ય સંધ્યા સખી મધુર મંગલમયી
 સૌમ્ય સુરખી ભરી સુભગ સોહિ,
 રજતરૂપ રંગમાં કનક કંકુમ ભર્યાં—
 દિવ્ય તુજ સાનમાં ચિત્ત મોહિ !

સિન્ધુ પર બિન્દુ શુભ દિવ્ય અમૃતતણાં
 આજ રેલાવતી કેટિ ધારે,
 ઉદ્ધિ બિર્મિલ બીઠી ઉલટતો ઝીલવા
 તુજ ચરણ રજ ચૂમે અવનિઆરે !

પંથ પણ આપણા નિત્ય ન્યારા રહ્યા—
 પશ્ચિમે પંથ તારો પ્રવાસી !
 હું રહ્યો પૂર્વમાં નિરખવા નવ ઉષા !
 નિત્યનો નિત્ય હું સાંધ્યપ્યાસી !

દિવ્ય સાંજ

વિરાટના જે હાથમાં વાગે સૂરજચંદ્રનાં અંજ,
ગજવે રંગની સોનલ સાંજ !
આલને આરે તેજની ચમરી ઝૂલવે લઈ નવરંગ.
આજે નાચવું રંગ-ઉછંગ.

શાંત અંધારની મંજરી મહેકે ફૂટે કળી નવતાર !
સીંચે સંધ્યા રંગ અપાર !
આજ એકાંતને અંતર જાગે રંગનું નીરવ ગાન—
જાગે ગીતસૂરે મુજ પ્રાણ !

દેવદિશાની ટીલડી ટમકે ઊજવી દિગંતપાળ;
હુયે સાગરને રસમાળ !
અવનિને અંક પાથરી આજે જાજમ તેજ લસંત,
જેલે નૃત્ય અગમ્ય અનંત !

મોરપીંછાનાં ચાંદ ભરીને ગૂંથતાં કેશ કલાપ,
લેતી સંધ્યા ગાન આલાપ !
દિગંતની ઘોતરેખનાં અંજર રુમઝુમ રણુકે આજ
વિરાટને આંગણુ આવી સાંજ !

રાગપરાગ ને રંગની રમઝટ આજે પશ્ચિમ દ્વાર !
સંધ્યા આજ રમે સાકાર !
માનવદ્વારે આજ અનોખી રંગની સંધ્યા થાય—
સંધ્યા સંહારે ઉજવાય !

પ્રિયાની કબર

ચાંદની રાત ને રૂપેરી વાહણાં
તારલા તોય કૈક ઝીણા ઝગે !
કારમી વેદના હૈયામાં જાગતી
તોય આ સોણલાં માનવ દગે !

કોઈ કહે આવતો ચાંદલિયો એકલો
સંધ્યા સખીને ત્યાં શોધી રહે !
ઝાંઝરની ધૂધરી વેરાણી વ્યોમમાં
વ્યોમગંગા નીર કાળાં વહે !

હોય ના વાતડી લોકની ય સાચી,
ચાંદાને નિરખ્યો સાંજે હતો !
સંધ્યાની કબર પર ફૂલડાં મૂકતો
ધીમે ધીમે પછી ચાલી જતો !

રઝળતો એકલો જતાં તે વાટમાં
આંસુડાં નેણનાં સરતાં હતાં !
આંસુડાં પ્રેમનાં થીજીને વ્યોમમાં
તારકશા રાતના ઝગતાં હતાં !

સંધ્યાદર્શન

: વિલંબિત પૃથ્વી :

સુભગ રંગ ત્યહીં ક્ષિતિજે સર્યા
 ગગનમંડળમાં કર વિસ્તર્યા,
 મધુર મંગલ રંગછટા ખુલી
 દિશદિશા નવભાત ધરી બુલી
 રસમાં ડુલી
 લલિત સાંધ્ય સત્કારવા,
 સુધાન્ય કણુ લૈ ઉભી પ્રતીચી પંથ ઓવારવા.

શુભ કસુંબિત સાળુ સળ પરી
 અનુપ તેજ તણી પ્રતિમા નરી
 અવતરી પગ મન્દ ભરી ત્યહીં—,
 લલિત રંગપ્રભા જગમાં વહી
 શુભદા રહી
 અવનિ રમ્ય દીપાવવા
 અરાચર ફરી વળી સુરખી સૌમ્ય ફેલાવવા.

વિરમતી તટ પશ્ચિમ જે ઘડી
 નિરખતી નિજ છાંય જળે પડી.
 સુભગ ચાંદ કપાલતણે લસે
 દિગદિગાંત પ્રદીપ કરી હસે;
 વિકસી વસે
 સલિલનર્તને ચાંદલે.
 સુરમ્ય નિજ ભાલનો કરી પ્રદીપ પૃથ્વીસ્થળે.

નવલ રંગ નિહાળી સરોવરે,
 નજર મુગ્ધ બની દિયગોચરે.
 વિહરતી ઉડણોત્સુક નેત્રની
 ધરતી રમ્ય પ્રભા દિશક્ષેત્રની
 જગ કેન્દ્રની
 મધુર દષ્ટિ કાળ્યે રમી
 અનુપ પરી તેજમાં મગન ઊર્મિનાદે લસી.

સકળ પુસ્તક છોડી દઇ જરી,
 ક્ષણ ઉભો નિરખી નલ વિસ્તરી
 અનુપ સાંધ્યપરીપ્રતિભા લસી
 નયન કાવ્યપિપાસુ કરે ફસી
 રસમાં હસી;
 સુલગ પાન સૌન્દર્યનું
 કર્યું હૃદય ઊર્મિએ વિસરી ભાન કર્તવ્યનું.

ધવલ તારક કૈંક નલે ઝગ્યા
 કવન કલ્પિત રંગ બધે ચગ્યા.
 નિરખી સુંદર સાંધ્યપરી, ઉરે
 રમરણ મૂર્તિ થયું નવલા નૂરે
 મધુરા સૂરે;
 પણ ન સાંધ્ય હાવાં સહી—
 મને નિરખતાં ઉભો, શરમથી અગમ્યે વહી.

એક વર્ષાની સાંજે દેવનાં વધામણાં

આજ મારે ખારણે વહાલો પધારતો
મંગલ આનંદ આજ મારે જ રે !
ફર ફર ફરના નવલા સદ્ગમથી
આવે છે નાથ મારે દ્વારે જ રે !

ઘેલા સાગરની કૂંડે સૌ વાયરા
ઊઠીને વાટ સાફ કરતા જ રે !
સાગર ધડીક ત્યાં પાવો બળવતો—
ધરતીને ઉર નીર ઝરતાં જ રે !

દિગંતની ડેરીએથી નીસરતી વરષા
કેડે ગગનકુંભ ધરતી જ રે !
અનંત એભારેથી લાવીને પાણીડાં
ઘેરે મારે આજે ભરતી જ રે !

શ્યામરંગ સાડલો ને સોના પાલવડો
વરષાને અંગ આજ સોહો જ રે !
ઇન્દ્રના ધનુષની માથે ઇંઠાણી
પનિહારી નાથજીમાં મોહો જ રે !

આજ મારો વહાલો આવે આ આંગણે,
ધરતી યે ધમધમ ધધણે જ રે !
સંધ્યાકંઠાવટી લઇને વસુધરા
વધાવે દેવ પડી ચરણે જ રે !

કવિમંડળીની કલ્પના

: અનુક્રમ-મિશ્રોપજ્ઞતિ :

વસોવાને તીરે આજે બેઠી'તી કવિમંડળી,
કવિઓએ કરી કે કે કલ્પના રસરંગની.

(એક કવિ)

વર્ષા કરી ત્યાં હજા ઇન્દ્રચાપનું
ને જોતરી વાદળ ભોગુડાંને
બેઠી રહી આપણી આ વસુંધરા-
-શું ઊગશે ધાન્ય જ અન્નપૂર્ણ ?

(બીજો કવિ)

અ બ્યોમકેરા ખડિયા મહીથી
બોળી મહા મેઘધનુષ્ય કિત્તો
લીલા રૂપાળા નવ અક્ષરોથી
કે દેવ આજે લખતો હિસાબ
વસુંધરાના સુવિરાટ પાને.

(ત્રીજો કવિ)

વર્ષાતણા કેશકલાપમાંહે
અંબોડલે ઇન્દ્રધનુષ્ય વેણી !
ગુલાબશાં વાદળપુષ્પમાંહે.
એ આજ જાતી નિજ સહેલગાહે.

(ચોથો કવિ)

ત્યાં આલની લબ્ય કમાન નીચે
હશે અરે કે ભરવાડ પત્ની
હાંકી જતી ગામ દિશે જ લેંટાં.

(પાંચમો કવિ)

સંધ્યાતાણા રમ્ય સરોવરે ત્યાં
વર્ષા લઈ નેતર તે ધનુષ્યની
કે માછલી ઉચકવા મથન્તી,
ખદ્માંડના એક તટે વિરામી.

(છઠો કવિ)

મારે ઉરે પ્રેમધનુ તાણાયું
પ્રતીક્ષા તેનું પ્રતિબિમ્બ, સંધ્યા
પ્રિયાઉરે ચારુ બની છવાયું.
એ જોઈ હૈયું વધુ આ ઘવાયું.

(સાતમો કવિ)

સંધ્યા પ્રિયા શી શરમાળ આજે ?
તાણ્યો મુખે ઘૂંઘટ રમ્ય એણે.
ને કેાર તે ઘૂંઘટની સુરંગી
સોહી રહી સુન્દરતા વધારી.
સંધ્યાકપાળે શુભ કંકુચાંદલો.
દેખાય શો ઘૂંઘટમાંથી રમ્ય ?

●

કવિઓએ કરી કેં કેં સંધ્યાની નવકલ્પના.
બનાવી ના હતી તે તે વર્સોવાને તટે રહી.
બની તે ? ફૂંજતાં તે તો બનાવી સહુને ગઈ !
આકાશે આવતી રમ્ય સપ્તર્ષિ તારમંડળી,
સપ્તર્ષિ આ રહ્યા ભોમે વિના એક અરૂંધતી.

રજનીનું રિસામણું

અજવાળાં આલનાં આંજે છે આંખડી
 દૂધમલ દોત કેં આવ્યા રે લોલ !
 રજની રિસાણી ને ત્યાં ચંદ્રદેવ આવ્યા
 રજનીને કાજ કેં લાવ્યા રે લોલ !

ઘેરા ધૂધરડે ઘોરે ગંભીર કે—
 હરિયાનું દિલ ઉભરાતું રે લોલ !
 સરિતાનું નીર ધીર હેલે હિલોળતું
 હરિયાનું ગીત ગાતું જાતું રે લોલ !

સાગર, સરિત ને સ્વાતિના સંગમે
 રજનીએ ધૂમટો તાણ્યો રે લોલ
 રાણી રીઝાવવા મોતીનો ઝૂમખો
 ચંદ્રે હરખભર આણ્યો રે લોલ !

રજનીએ ઝૂમખો તે ફેંક્યો ખીજાંધને
 વેરાયાં દશદિશ મોતી રે લોલ !
 સમજે ન વાત એ ચાંદાની પ્રીતની,
 સાગરનાં મોતી મહીં જોતી રે લોલ !

મારે પાતાળનાં મોતી છે પામવાં—
 સાગર સલિલમાં ઘોયાં રે લોલ !
 લાવો બહાલમજી ! ધરતીને ઉરથી
 મોતીડાં દિવ્ય આજ જોયાં રે લોલ !

ઘેલી ! પાતાળનાં મોતીને પામવા
 ક્ષિતિજની વાટ લઈ જવું રે લોલ !
 દિશાના દ્વારપાળ ખેડા ત્યાં જગતા
 તેને મારીને મોતી લાવું રે લોલ !

દિશાનાં કોટડાં ફૂદીને ઊતર્યા—

ચંદ્રદેવ આલને આરે રે લોલ !

સાગરમાં હાથ બોળે મોતીડાં વીણવા,
જલધિ છલંગ મત્ત મારે રે લોલ !

સહેજે સાગર પર મોતીડાં ઉભર્યાં,

તરવર તરવર કરતાં રે લોલ !

મોતીની જ્યોતિ ભરે રજનીની આંખડી

હસે ત્યાં ચંદ્ર જળે સસ્તાં રે લોલ !

સૂરજરજની

: સર્વેષા :

રજનીરાણી નિત શરમાળી થોભ ઘડીક તું મારે કાજ,
અનંતથી હું આવ્યો ચાલી નિરખી તુજને એકલ આજ;
થોભ ઘડી બે; લોભ હજીયે, ક્ષોભ ધરીશ નહિ તારે ઉર,
મનરંજન કરવાને તારું અંજન કરવા આપું નૂર;
શુભાખની ફૂલછાબ ભરીને કમળ ભરી ગૂંથી દઉં માળ,
રજનીને સજની કરવાને: મોહાવે તુજ મુગ્ધા ચાલ !

શ્યામલ અંબોડો સોહન્ટો હિમાચળશી વેણી સાથ,
 સાગરશે પાલવ ફરકન્ટો એ રજની આજે મુજ હાથ.
 કૃષ્ણ હતો કાળો આ જગનો રાધા ગોરી રમણી નાર,
 આજ થઈ તું રાધા કાળી-કૃષ્ણ કનકનો તેજાંબાર !
 પણ તે જન્મે હતાં ધરા પર, આજે તો આ નલ મોઝાર—
 કેંક ગૃહોની ફરતે ફરતાં આજ મળી તું પ્રાણાધાર !

આજે ચુંબન આપી અધરે પાંપણ ભેગી પાંપણ જાણ !
 અન્તરને અન્તરથી ભેટી સદય કરું તારાં સન્માન !
 ભાલે ભાલ મૂકીને ભવની રેખાઓ કરવી સાકાર,
 રજનીને સૂરજનાં હૈયાં પ્રકાશશે થઈ એકાકાર !
 ધરતી પર સરશે નવતેજે પગલાં પાથરતાં નવતેજ
 વસુંધરા આદર પાથરશે ચરણતણી રજ ઝીલે સેજ !

ઘડીક રજનીરાણી શાણી વાણી અણુજાણી સુણ આજ,
 દિશાદિશામાં ઢૂંઢી ઢૂંઢી તને નિહાળી અહિં સહસાજ.
 પ્રેમ હવે અન્તરનો દાખી કેમ શકું રજની ! પળવાર,
 પૂર પ્રણયનાં ઉછળે હૈયે—તે પર નાવ તરે સાકાર.
 નાવ હશે એ કયી સખી કહે ? તને કશુંયે આવે ધ્યાન ?
 તરી રહી એ નાવ મજેની—છળી મનોહર તુજ એ જાણ !

હતો અભાગી, હતી અભાગણ, આપણ બંને સહી એકાંત,
 આજ મળ્યાં છે તો રહી ભેગાં કરશું ના હૈયાંને શાંત ?
 ઝાકળનાં ટીપાં તુજ કેશે વળગ્યાં તે ખંખેરી નાંખ,
 કેશ ગૂંથી અંબોડો બાંધી આંજ અંજને મધુરી આંખ.
 ઘડીક વિરમી નલને તીરે પ્રેમભર્યું જીવન સોહાય,
 સૂરજરજનીના સંસારે કેટિ કિરણ જગમાં પથરાય !

જગન્માતા !

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

પુણ્ય તેજની પવિત્ર માતા,
રજનીદિન સુખછાંચની દાતા !
ભાતભાતનાં તેજ છવાતાં—

દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

પળ પળ સ્તન દહ વસુંધરાને,
પાન કરાવે નિજ તનયાને,
તેજ અમી શુભ મંગલ પાને,
દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

સૂર્યશશી નિજ તેજભર્યાં સ્તન,
અખંડ ધારે જગને ધાવણુ,
આપે અમૃતપાન સુપાવન—
દિવ્ય સનાતન પુનિત પ્રકૃતિ જનની જગની !

૬-૧૨-૩૬

શિકાર

: અંજની ગીત :

આકાશે હરણું હણવાને
 ઈન્દ્રે બાણ ચઢાવ્યું જાણે.
 આમતેમ હરણું બચવાને
 કાંકાં શું મારે ?

વિરાટ પેલું બાણ તણાયું,
 હરણાંનું ટોણું વિખરાયું,
 ગગન ઘેર ગંભીર છવાયું
 વિપાદ અંધારે !

કિકિયારીઓ કરુણ સુણાતી,
 ધબકે છે વર્ષાની છાતી,
 સંધ્યા પશ્ચિમ ગોદ લપાતી.
 કેાણ કેાની બહારે !

એક એક શર ઈન્દ્ર ચઢાવે,
 હરણ હરણને ત્યાં તફડાવે,
 શિકારઘેલું શૂર બતાવે.
 હરણ નિરાધારે !

અશ્રુની ધારા વર્ષાની,
 ધૂળ ભીંજવે વસુન્ધરાની,
 પ્રભુઅન્તર નહિ દયા કશાની !
 કેાપ થયો ભારે !

દક્ષસુતા

:મિશ્ર:

કૈલાસનાં શાંત સરોવરોમાં
 ઉષા કરી સ્નાન પ્રપુલ્લહાસ્યે,
 દિગંતના ઉબરને ઉબળતી
 છાંટી રહી કુંકુમ ને ગુલાલ !
 તે ચેત ને સૌમ્ય પ્રદેશ માંહે
 કણેકણે સ્નિગ્ધ સુરંગ છાયા.
 વસુંધરાની પ્રિય લાડિલી સુતા
 આરોહતી ચંદન અભ્રમન્દિરે.
 દેવો તણું પૂજ્ય પદે પ્રસન્ન
 હિમાદ્રિની હીમધરા પ્રપુલ્લ !
 આનંદથી ત્યાં શિવ ને ઉમા વસે
 સૌન્દર્યની નંદનવાટિકામાં.

: અનુષ્ટુપ :

પૂર્વમાં તેજના પૂરે વિમાનો બિર્ધ બિડતાં
 દક્ષદેશ દિશામાંહે દેવો સર્વ સિધાવતા.

: મંદાકાંતા :

ચેતાઓમાં થઈ વિહગશાં પાંખ ખેડાળી પ્રસારી
 બંચી બંચી ધવલ ગિરિની શૃંગમાલા વિહારી.
 ધૂધૂ ધૂધૂ ધન ગરજતાં બિડતાં વેગવંત—
 વીંઝે વ્યોમે નિખિડ ધન કેં ખેંચવા કેં દક્ષદેશ.

: શાલિની :

દક્ષે આજે યજ્ઞમાં છે નિમન્ન્યા
 સૌ દેવોને દૂર દૂરાન્તરેથી

તોયે તેડી ના સુતા પાર્વતીને
 ના નિમંત્ર્યા શિવને યે સરોષ.
 દક્ષે યોજ્યું ભવ્ય એ યજ્ઞપર્વ
 યોજી બાજી તોડવા શિવ ગર્વ.
 તોયે આજે પાર્વતી ચિત્ત પાછું
 વાંચ્છે યજ્ઞે પહોંચવા સદ્યકાળે.
 ‘તે દેશે ના માન રે’શે કદાપિ
 જે માટીને તેં તજી પ્રેમકાળે
 તે માટી ના પ્રેમથી પાય ઝીલે
 કીધું શ્રદ્ધાથી શિવે ના જવાને.

: અનુક્રુપ :

પિતાના પ્રેમની હૂંફે વર્ષો જે શૈશવે ગયાં
 આજ પ્રોત્સાહને પાછા મંત્રો મંગલ તે થયા.
 સૃષ્ટિની ભવ્ય લીલાનો નગાધિરાજ એકલો
 શ્રદ્ધાથી મૌન સેવીને શિવના શબ્દ ગૂંજતો.
 વાદળે વાદળે ઉષા આર્દ્ર લોચન લૂછતી,
 ઉમાને દક્ષદેશે ના જવાને મૂક બોલતાં.
 ઉમા જે દક્ષની સુતા દક્ષ ના જીવંત મહીં—
 આર્યાના અન્તરે જાગી સ્નેહ વાતસલ્યની ઝડી.
 શિવનું માન તોડીને દક્ષ ના યજ્ઞ કેં કરે—
 પિતામાં પૂજ્ય પિતૃત્વ જાણી કેમ ઉમા શકે ?
 સાત સાત મહાસિન્ધુ મહાશબ્દ ગજવતા—
 ઉમાને પંથ ના માન—દક્ષદિલે નહીં દયા !
 નગાધિરાજનાં શૃંગો ઉપાના અંકથી ઊઠી
 વર્ષાની વાદળી જેમ દ્રવે પ્રસ્થાનની પળે.
 ‘ન લે માર્ગ—ન લે માર્ગ—દક્ષદેશ તણે ઉમા !’
 નિઃસ્તબ્ધ મૌનમુગ્ધા તે ઉમા કેમ સુણી શકે ?

શિવની સંમતિ લેતાં પ્રસ્થાને પથ તે પળી-
શિવની હૂંફ છોડીને દક્ષદેશે ઉમા ગઇ !

: શાર્દૂલવિકીરિત :

દેવોનાં નગરો નિનાદ ગરજે કે વાદ્ય સુરાવટે.
ગંભીરો ધનધોર ઘોષ ગગને ચોમેર ગાજી રહ્યો !
અબ્રોની ઘટમાલ દિવ્ય પથથી આવે ખસી દક્ષિણે
ચાલી વિદ્યુત વેગથી ખબર એ ત્યાં દક્ષને આપવા.
કોડે સાગર ભવ્ય ગીત ગજવે પૃથ્વીપટે પાથરી-
સોનેરી પુલમાલ તાલ લઇને સત્કાર પ્રેમે કરી.
વાજાંત્રો, રથચક્રનાદ - દિશ સૌ ઘેરી ગજવે ગિરા,
દેવોના પગથી બની પુનિત એ પુરી મહારંગમાં !

: અનુષ્ટુપ :

દક્ષ પ્રજાપતિ દેશે પ્રવેશી તનયા ઉમા,
પિતાના ઉંબરે પાછી પ્રવેશી દક્ષની સુતા !
માનમુગ્ધા ઉભી ઉમા સ્તબ્ધ ત્યાં શોકસ્પંદને-
સ્થાન છે સર્વ દેવોને - ભવ્ય તે યજ્ઞમણ્ડપે.
સંસ્મરી શિવના શબ્દો ઉપાનું ઉર ત્યાં જલે
ઉમા વા શિવનું કિન્તુ સ્થાન લેશ ન તે સ્થળે.

: મિશ્ર :

સુતા ઉમા દક્ષઉછંગમાં રમી-
પિતાતણી પ્રેમલ હૂંફ પામી.
રસાર્દ્રતાની નવમંજરીઓ
ઉમાતણા અન્તરમાંથી મહેકી,
ફૂટી ફૂણી પ્રેમપરાગ ફેરતી
સૌન્દર્યનું ગાન નિસર્ગ ગાતાં.

ઉમા વરી તે શિવને વસંતે
 પિતાતણે રોષ સદા સહીને.
 દેવોતણા આસનમાં મળ્યું ના
 જોવા જરી આસન શિવકેરુ.
 પિતાતણે રોષ કળી ગઈ તે-
 બળી રહી અન્તરવેદનાએ.
 વાચા બની મૌન અગાધ શોકે.

: મંદાકાંતા :

સ્વામી સાથે સુખમય હતાં વર્ષ કૈલાસ શૃંગે.
 સંધ્યા જાણે પ્રિય સુખતણી દક્ષદેશે નિહાળી.
 હૈયે તેને ભડભડ ઊઠી ઉઘ્ર કેં ક્રોધ જ્વાલા-
 ના રહેવાતાં શિવપતિતણું સ્થાન દેવર્ષિ વચ્ચે.
 અંગૂઠેથી અનલ જગવી થૈ ઉમા પ્રાણહીન.
 કંખ્યા દેવો નિરખી શબ ત્યાં યજ્ઞસ્થાને ઉમાનું-
 કલ્પે હાવાં શિવ શું કરશે નાશ દેવાદિ સૌનો ?
 ધૂળ ઉઘ્યા પુરપતિ ત્યહીં દક્ષ જોઈ દશા એ.

: અનુકૃપ :

સ્થૂલ વાદ્યો થયાં મૂંગાં, કોલાહલો શમી ગયા,
 ઉમાનો તૂટતાં શ્વાસ જાણે પૃથ્વી દ્રવી રહી.
 શાંત પાછા પડ્યા પેલા સૂર સિન્ધુતણા શમી-
 કંખ્યાં શૃંગો નભાંકે ત્યાં ઊર્ધ્વ હિમાદ્રિમાલનાં.
 આજ મૂંગી બની વીણા વિશ્વની શોકની પળે,
 ઉમાનો પ્રાણ જતામાં શોકછાયા ફરી બધે !
 વિરામ્યાં વાદળાં વ્યોમે ઉમાનું શબ દેખતાં-
 ક્લાન્ત થૈ પશ્ચિમે સંધ્યા-ધરે મૌન વસુધરા.

: શિખરિણી :

ઉમાના મૃત્યુની ખબર પડી જ્યાં સઘ શિવને—
મહાઉત્પાતે ત્યાં શિવહૃદય ક્રોધે કમકમ્યું !
સરોષે ઊઠીને હિમશિખર છોડ્યું ઝટ શિવે;—
ધસ્યા વાયુવેગે પ્રિય સખી ઉમાના શબ કને.
બધાં પંખી, પ્રાણી, શિખરશિખરો શોક ધરતાં
પડ્યાં નિશ્વાસોથી વિષમ ઘટમાલે પદતલે.
થશે શું ત્યાં યજ્ઞે ? શિવ જઈ ત્યહીં શું ન કરશે ?
રહ્યું સ્પન્દે ધ્રુવ જગ શિવપ્રયાણે થરથરી.
ઉમાના આઘાતે શિવ જગત સંહાર કરશે ?
બધા દેવોની યે કરુણ પળ શું આવી મળશે ?
મહાક્રોધે ધૂમી શિવ શું દહશે દક્ષનગરી ?
નિમંત્ર્યે શો દક્ષે કરુણ જગસંહાર કરમે ?

: સગ્ધરા :

દેવોની મંડળીમાં શિવપદ પડતાં કંપ વ્યાપ્યો દિગંતે—
ધૂણીના ધૂમ્રમાંહે શિવહૃદયતણા ઉણુ ઉચ્છ્વાસ જાણે !
જોયું વચ્ચે ઉમાનું શબ પડ્યું—નયને ત્યાં શિવે શું નિહાળ્યું ?
અગ્નિ નેત્રે લભૂકયો હૃદય બની ગયું રુદ્ર જ્વાલામુખીશું !
ત્રિનેત્રે વિશ્વકર્મા પણ પળ ન વસ્યો—સૃષ્ટિ સંહારલીલા
માણી આજે શિવે ત્યાં લઈ શબ સખીનું પાદનાદે પ્રચંડ,—
પૃથ્વીના સ્પન્દસ્પન્દે શિવહૃદયવ્યથા મૂર્ત જાણે પુકારી !
જાણે સર્વે દિશાઓ ધરતી પર ઢળી મત્ત ઝંઝાનિલોમાં.
વિષ્ણુ, દેવાદિ સર્વે નિરખી શિવતણી રુદ્રલીલા વિષાદે
ત્રાસે નાસે છલંગે, કઈક શિવ પદે ત્યાં ઢળી શાંતિ પ્રાર્થે.

: પૃથ્વી :

લઈ શબ ઉમાતણું શિવ કરાલ નૃત્યે ધૂમે.
દિગંત પણ ઉખડી રૂધિર રંગ ધારી પટે.

વિનાશ સદને ધરાતલ થશે ઘડી સૂચવે.
 છલંગભર રુદ્ર ઉઘ્ર અવનિ પગે ચાંપતો.
 મહાનલ સમો પ્રચંડ જનદેવદેવાદિને
 વિનાશક પ્રકંપને થરથરાવતો ક્રોધથી.
 વિષાદ અવનિઉરે, અનિલપ્રુંક બહાણે ચઢી
 અગાધ ગગનોદરે પ્રબળ વીજકંપે ધૂમે.
 પ્રમત્ત મરુતો ચઢ્યા ક્ષિતિજપાળ ઉચ્છેદતો.
 હિમાદ્રિશિખરે કરાલ ગિરિમાલ ગર્જવતા.
 સમીર સુસવાટમાં તરુ સમૂળ ઉત્થાપતો.
 પ્રચંડ પદ્માલથી વિવશ કાલ કંકાલશે.
 ભમે શિવ વિરાટની લઈ છલંગ ચોમેરમાં.
 ઢળે શિખર અદ્રિનાં, તરુવરે ઢળે રાનમાં—
 પ્રકોપ શિવનો ધરાતલ સપાટ ઢંઢાળતો.
 ન તૃપ્તિ શિવને અરે ! તપતાણી ઋચા ના મુખે.
 ધરી સ્થૂલ શરીર માત્ર પ્રિય તે ઉમાનું ધૂમે;
 ઘુમાવી કંઈ આસનો અતિથિદેવ દેવાદિનાં.

: અનુષ્ટુપ :

કંપે છે કાનને કુંજે ધૂળે છે શૃંગ અદ્રિનાં
 શીત બહેણે હિમાદ્રિનાં થીજ્યાં ને સ્તબ્ધ થૈ ઉભાં—
 અબોની હારમાલામાં કતારો શૃંગની શમી !
 પૃથ્વીએ પોપચાં ખીજ્યાં નાંખી શીર્ષ નભાંગણે !
 જન્મજન્માંતરોમાંહે સૃષ્ટિના કમની લીલા
 મૃતમાંથી ફરી મર્ત્ય જન્મશે વિશ્વતન્ત્રમાં.
 પ્રેમના બન્ધને ના કેં દેવ માનવ મુક્ત કે',
 પ્રેમના પ્રાણમાં મીઠી કરુણા અવસાનની.
 મૃતને દહવા કાળે કેાણુ શિવ સમીપમાં ?
 શોકલીન વ્યથાગ્રસ્ત શિવ દાહ દઈ શકે ?
 ઇન્દ્રે ત્યાં દાહ દીધો ને નૂન જન્માંતરે ફરી

જન્મશે એ જ એ ઉમા પાર્વતી પ્રેમપાંગરી.
 ભવ્ય હિમાદ્રિના અંકે શિવ ને પાર્વતીતણી
 ખીલશે પ્રેમની ઉષા સ્નિગ્ધ કલ્યાણવર્ષિણી.
 દક્ષિણ કુલ છોડીને લેશે તે કુલ પર્વતે;
 શિવના સંગમે જશે જીવંતી ગંગા તરી ! *

૧-૫-૪૧.

* મારા મિત્ર અને ગૂજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી. મોરારજી સંપતનું 'શિવલિપ્ત' ચિત્ર જોયા પછી આ કાવ્ય રચેલું.

વિરાટ દર્શન

: પૃથ્વી :

સમુદ્રજળ રુદ્રતાલ લઇ કાળ કંકાલને
 ઉમંગલર ગર્જતું નવતરંગને સર્જતું.
 સુરંગ રવિઅંગના જલતરંગમાં રાજતા
 મહાબિંધ ઉરઝર્મિએ સ્મિતવિલોલ હીલ્લોળતાં.

દિગંત વિલસંત લૈ અરુણિમા રુડી માધુરી;
 મહા ઉદ્ધિ બિધ્વર્ ગર્વલર નર્તતો સર્જતો
 સુરેખ જલમાલ પાલવ કરી મહાપૃથ્વીનો.
 અરુણ થઇ શો તરુણ કરઅંગુલીએ ધરી
 અનંત ફરકંત પાલવ, રમે રસાનંદમાં.
 વિરાટ દિલનો અહીં પ્રણય શો ઝરે વિશ્વમાં !-
 અહીં જ મનુખાલ વામન વિશાલ વિશ્વે દિસે !

અનંત અવકાશમાં ચિર વિરાટનો વાસ આ !
 વિશૂન્ય અવશેષશાં મનુજ માત્ર વિશ્વે રહ્યાં !

૧૧-૭-૪૦

ગુજરાતને ખોળે

: ઓધવળ સંદેશો કહેજો શ્યામને :

ધન્ય થયો તુજ ખોળે મા અવતાર આ,
મારા પ્રભુની મહેરે એ આનંદ જો !
અન્તરનાં આંસુની અર્પી અંજલી
પામું પુણ્ય કરીને આજ અખંડ જો !
ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર જો !

મા ! મુજ પાવન ગુણિયલ ગરવી ગુર્જરી,
તારે ખોળે ઉછર્યા કેં ભડપુત્ર જો !
શૌર્યતણા ઇતિહાસે કીર્તિ તેં કરી—
સત્યઅહિંસાનું તેં દીધું સૂત્ર જો !
ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર જો !

મારા તાતે દીધી મુજને વેદના
ઝીલી મેં તે મારે બન્ને હાથ જો !
એજ અમૃતસીંચનથી ઊગ્યાં ફૂલડાં
ગૂંથી તેની માળા ઉમંગ સાથ જો !
ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર જો !

કરવાં કીર્તન આજે તે ફિરતારનાં
ગાવાં ગુર્જરી તારાં નવલાં ગીત જો !
જીવું જીવન મારું જગના મન્દિરે,
એ લાખેણો લ્હાવો, પામું અમિત જો !
ધન્ય થયો તુજ ખોળે આ અવતાર જો !

હસતો, રડતો તોયે તારે જોળલે,
 પામું આશ્વાસન હું તારે પાય ને!
 મા ! મુજ અન્તરદરિયે પાક્યાં મોતીડાં,
 દેતાં ધર્મ અદા એ કવિનો થાય ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

તુજ ધરતી પર જન્મી ગુજરાતી થયો,
 મોંઘામૂલું પામ્યો પ્રભુ વરદાન ને !
 જીવી આખર સૂધી સાચો પુત્ર હું,
 ધૂમું જગમાં યોગમ લઈ અભિમાન ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

ઈન્દ્રધનુષ કે પલક્યાં તારે આંગણે
 તેમાં ઝળક્યું વિશ્વપિતાનું નૂર ને !
 સંધ્યા સુંદર સરતી તારી સોડમાં
 એ દર્શનથી લહેરે માડું ઉર ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

જીવું રંક રહી અહીં તારી લોભમાં
 તોયે આખર મારી તું મ્હોલાત ને !
 જનની ગુજરી ગઈ મુજ, પણ તું ગુર્જરી
 અમ કોટિક ભાંડુની એક જ માત ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

તારે નામે જીવન ધનધન રંક આ—
 તારું ગાયું ગાઉં મંગલ ગાન ને !
 ગાતાં ગાતાં ગુર્જરી તારે જોળલે
 અમર થઈશ પાથરતાં મારો પ્રાણ ને !
 ધન્ય થયો તુજ જોળે આ અવતાર ને !

રંટિયો

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

કંગાલ આ દેશ દરિદ્રતાનો
 નિહાળશે ધન્યપ્રભાત કેા દિ'
 આ રંટિયાના સતના પ્રતાપે ?
 ને આજ આ દેશજનો બધાંયે
 ફરાવતા મંગલચક્ર રંટિયો
 ને નાદ તેનો સહુ માનવીમાં.
 હતું અરે વાદળ ઘોર-કયાંથી
 આ ચક્ર માંડયું ફરવા, જગાડી
 નિરાશના વ્યોમ વિષે પ્રદીપ્ત
 પ્રભા મહામંગલ મુક્તિકાળની ?
 હતા અમારા સહુ પૂર્વજો ન કયાં
 આ રંટિયે સૂતર કાઢી કાઢી
 વસ્ત્રો બનાવી જનસંસ્કૃતિની
 પ્રભા જગે માનવમાં પ્રસારતાં ?
 બ્રહ્માંડનો એક વિરાટ રંટિયો
 ત્યાં સૂર્ય કેવો અતિ ભવ્ય સોહે !
 એ ચક્રથી રશ્મિ વણાઈ નિત્યે
 ખેંચ્યાં જગે માનવ ઉરઉરે-
 પૃથ્વી તણા પલ્લવ, પત્યરોમાં-
 એ તાર ગૂંથાઈ રહી સદાના !
 એ રંટિયો આદિ કર્યો પ્રભુએ-
 તે કેમ ભૂલી શકશું જગે રહી ?
 ને કેક પેલી તકલી નભે રહી
 પ્રકાશના તાર સદૈવ કાઢતી.
 ગૂંથાઈ તેની અતિ શુભ જાળ
 છવાઈ શું ના ધરતી પટે આ.

બની રહી ચોઢણ ચિરકાલનું ?
 એ આદિ ચક્રે કરતાં રહ્યાં અને
 આ ચક્ર એનું લઈ રૂપ નાનું
 રે'શે નવોન્મેષ અખંડ ગૂંથી
 વિરાટ કે આદર મુક્તિસૃષ્ટિની.
 જે ચક્રથી લબ્ય અનંત સૃષ્ટિ
 ચાલી રહી નિત્ય અનંત કાળમાં
 એવા જ આ ચક્રથી ના કદી શું-
 મળી રહે મંગલ મુક્તિમાનુષી ?

બ્રહ્માંડના એક જ લબ્ય રેંટિયે
 યુગો વણાયા ઇતિહાસના કે
 ને માનવીએ ચિરકાલ વિશ્વમાં
 કર્યો મહાજનજનમ સંસ્કૃતિનો-
 એવો જ કે આ ઇતિહાસરેંટિયે
 વણાઈ રહેતો જનસંસ્કૃતિનો-
 નવો મહા જનજનમ વિશ્વસર્જને.

એ રેંટિયે છે ન સ્વરાજ્ય આવતું !
 આ માનવી તંત્ર પ્રશાંતિકેરું-
 કિન્તુ ન શું આવ્યું હજી અમોહું
 તે આદિનું દર્શન વર્તમાને ?
 એ રેંટિયે સૂતર કાંતી કાંતી,
 આ માનવી અંતરમાં જ કાંતિ
 આણીશું કે સંસ્કૃતિના સત્તારે !
 બ્રહ્માંડ આખું કરતું, પ્રભુની
 લીલા મહામંગલ માનશબ્દે
 કથી, યુગોના ઇતિહાસ માર્ગે

વિરાટના સર્જનસંયમે રહી !
 ફરી રહેશે અમ રેટિયો. યે
 ગાંધી પિતાની અહિંસાની સૃષ્ટિમાં
 હિંદી જનોને ઉરઉર રેલવી
 જયોતિર્મયી શાંતિ અનાદિ કાળની-
 કેા દિવ્ય સુસંસ્કૃતિ સ્થાપવાને-
 આ માનુષીમુક્તિ અપાવવાને-
 બ્રહ્માંડના સર્જનના જ સંયમે,

સંધ્યા સદા ફેરવતી જ રેટિયો.
 ને તાર તેજોજ્વલ કેાટિ કાઢી
 વસુંધરાને ગૂંથી વસ્ત્ર આપતી;
 એ વિદ્ધા પૂજ્ય પવિત્ર સંધ્યા
 ભેગી કરી વાદળપૂણી સર્વે
 જતાં જતાં યે નભને દહ જતી
 વિરાટ કેા આદર તેજવંતી.
 ગૂંથી સદા આપવું અન્યને રહું,
 તો આપણે યે નિત કાંતી કાંતી
 ના આપશું પાશ્વર્ય દેશને શું
 ગૂંથી મહાઆદર સંસ્કૃતિની ?

આ રેટિયે સૂતરતાર કાઢી
 કાલે નવી સંસ્કૃતિને નિહાળશું-
 જ્યાં ઊગશે રમ્ય પ્રભાત પેલું
 રિખાયલી ભારત ભોમકાનું !

પશ્ચિમની શોણિત સંધ્યા

: લાવણી :

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

હીટલરની પડી હાક હુંકારે ને યુદ્ધના નાદ સૂણાતા,
 ઘોર ગગનમાં ઝોંબ ઘડાકાએ લડલડ લડકા થાતા,

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

૧

કાલ હતી ઉષા પૂરવ આસમાં રંગનાં લોંપણ લીંપી,
 આજ ધરાધૂળ લાલ રંગાઈ તૃષા રૂધિરથી છીપી.

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

૨

એક ઇસુનાં એ બાળક આજે મદલર હીંસક થાતાં,
 કુંક અનાથની કિકિયારી સુણી દેવનાં દ્વાર ભીડાતાં.

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

૩

પશ્ચિમમાં આજે શોણિતસંધ્યા કોટિક લોક નિહાળે,
 ભારતને લોભ સતિયો ગાંધી મૌન છતાં નિજ પાળે.

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

૪

આજ તારણહાર ના દુનિયાનો, ના દીન કે દિલનો,
 તોપ વિમાનનો આશરો સૌને મોતની મહેફિલનો.

કોણ જગે આજે જંપે ?

ધરતીની છાતી કંપે.

૫

પોકાર

મંદ્ર મૃદંગ બજત અહીં આ શાને ?
કઈ કોટિક માનવની આજે અભિલાષા પછડાતી,
ચીસો કઈ કઈ શુષ્ક કંઠની ભવ્ય કરુણ સૂણાતી;
ઓ કાળ રુદ્ર નિષ્કુર કરાલ ! અહીં આ માનવતાની
હૈયાકેરી હાય નિષ્પ્રાણ થતી મેં આજે જાણી.

તોય વીધી સુનકાર

જાગતો માનવનો પોકાર !

આ શો ઊત્સવ આજ અહીં આ સ્થાને ?
નગર નગરની ખાક થાય ત્યાં ધરતી કંદન કરતી,
જ્વાલા તે સૌ કીર્તિનગરની અનંત નલને ભરતી.
પ્રખર અગ્નિ ઝંઝાનિલ યોગમ મહેલ મિનારા બાળે,
ઓ કાળ કૂર કંકાલ આજ થઈ નિર્દય નહિ ભાળે
અમ સર્જનનો સંહાર ?

જાગતો માનવનો પોકાર !

ધ્રુજે ગગને આજ મિનારા સારા—
કીધાં દેવળ ભવ્ય માનવે પ્રભુના પૂજન કાળે,
આજ તૂટે તે ઊર્ધ્વ મિનારા ભીષણ ગોળા ગાળે;
ધર્મપ્રતીકે શીર્ષ નમાવી સાચે વન્દન દીધાં,
એજ પૂજકે પૂજ્ય મૂર્તિના કોટિક ટૂકડા કીધા:
એ સંસ્કૃતિને પડકાર

જાગતો માનવનો પોકાર !

આજે જગઅંધેર ફરી પથરાતું,
માનવલીલા આજ વિશ્વમહીં પળમાં નિર્જીવ થાતી,
કૂર ઉગ્ર યુગકાલતણી અહિં આજ તૃષા છીપાતી.

દિશદિશમાં માનવનાં કંદન આજ કરુણુ કેં જાગે,
 આજે માનવનગર મહીં શું ઘરઘર મૃત્યુ માગે ?
 પાપ તણે સહુ ભાર ?
 જાગતો માનવનો પોકાર !

બાગબગીચા રમ્ય રણુમાં પલટે,
 પગલે પગલે આજ ચણાતી કબરો મૃતકાયા પર,
 ઘરઘર મૃત્યુનાદ ભયંકર જાગે પળપળ આખર:
 અનાથ, વિધવા, કેક શ્રેષ્ઠમાં આજે માનવતાનાં,
 કરતાં કરુણ વિલાપ ઘરઘર હૈયાં દ્રવતાં છાનાં !
 શૂન્ય મનુષનાં દ્વાર,
 જાગતો માનવનો પોકાર !

આજે રંકદલિત જન રગદોળાતાં
 સાંજ સવારાં શૂન્ય શુષ્ક કેં ઊગતાં ને આથમતાં,
 તાર નિસ્તેજ નિર્જ્વાન્ત ગગને નહિ સુખતેજે ભમતા.
 પ્રાણુ પ્રાણુ પામર પૃથ્વીમાં આજે ડૂસકાં ખાતો,
 ત્રાસ, હિંસા, અન્યાય, ભૂખથી આ મેળો વિખરાતો.
 અમ ઉરનો અંગાર,
 જાગતો માનવનો પોકાર !

જાગ્યો છે અંગાર સકળ સંસારે !
 આજે સહુ પાદર પર આદર આખરનો બસ જલશે,
 આજ અવશેષ રહે નહીં પણ સારું જગ જ્યાં બળશે.
 નિર્દય દાનવ માનવતાની ખાક પડી અહીં રે'શે—
 પાંગરશે ત્યાં પુણ્ય, પ્રેમ ને પ્રભો જનમ તું લેશે !
 જગનો નવો અવતાર—

જાગતો વ્યર્થ વ્યથાપોકાર !

‘સોલેક આઉટ’

: શિખરિણી :

અરે આ અંધારું નહિ જ નવ વાગ્યા ત્યહીં થયું !
બુઝાવી બત્તીઓ-ધન તિમિર ગંભીર બનતું.
મળસ્કે કે વારે દિસતું જગ તેવું અહિં દિસે-
હવે આ સૌ કાળું જગત જનવાસે અસમયે.

મળસ્કે અંધારું : પણ પછી ઉષા રમ્ય ઝગતી-
ઝગી રે’શે તો શું તિમિર પછી કેઈ નવ ઉષા ?
મળસ્કાના જેવું ધન તિમિર છે આ વિલસતું-
નથી ઉષા તોયે પણ પ્રગટવાની જગ વિષે.

કઈ નાના નાના રવિ ગ્રહ સમા ગોળ ટુકડા
ઝગી રે’શે બોમ્બો દહી જગતને ઉગ્ર અગને,
મનુષ્યો પ્રાણીનો પણ મહીં જ સંહાર કરશે,
અરે ! એવી ઉષા જગતભરની નાશક થશે.

મળસ્કું છે ના આ-ધન તિમિર સંહારતાણું આ !
હવે સંસ્કૃતિના નહિ જ અવશેષો નિરખવા
જરી રે’શે હાવાં જનજગતમાં મૃત્યુતિમિરે.
થશે કપ્પસ્તાનો સહુ મનુજવાસે પણ પછી.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

સવાર થાતાં ઊડશે દિગંતે
કેં પંખીશાં પાંખ પ્રસારતાં નભે
વિમાન ગંભવર ઘોર નાદે
પુરાણના પત્થરને પીગાળતાં,-
ઊંચા મિનારા જનકીર્તિકેરા
ક્ષણેકમાં ધૂળ સમા બનાવતાં.

: અનુક્રુપ :

ફાટશે પથરો ને આ જીવતાં શબ સૌ થશે—
 ઉપા એ આવશે એવી નાશત્રાસ કરી જશે.
 હોય શું આપણી ઉપા આવી કૂર વિનાશક ?
 આતો છે યુદ્ધની આંધી અંધારે ક્ષણ પોઢતી.
 કાલ જવાલા જશે જાગી દાર દાર જલાવતી.
 સંસ્કૃતિ માનવોની આ હણી માનવને જશે.
 જોવા એ કાલકંકાલ અમિદાહ વિનાશક
 રે'શે ના માનવી પોતે રે'શે ના જગપાલક.

યુદ્ધસ્મારક

: અનુક્રુપ :

‘સ્વર્ગમાં શહીદો સૂતા’ અંગુલિ આજ ચીંધતો.
ઉભો તું માનવીભોમે પ્રવાસી દગ ઠારતો.

: શિખરિણી :

ગયાં વર્ષો વીતી કંઈક ગત તે યુદ્ધ શમતાં,
હશે સંસારાબ્ધિ કંઈક સહરાશા થઈ ગયા !
હશે કં ઊઘાનો પદરવ વિના ઉજ્જડ થયાં !
મરેલાંની માટી થઈ હરિત લીલા અવનવી
હશે અંકુરોથી અનુપમ પુલી ફાલી નલમાં.
યુરોપે માંડેલા જનરૂધિર એ યજ્ઞ મહિં સૌ
થયા સેનાનીઓ બલિ, સકળનું સ્મારક અહીં
ઉભો તું ગાંધીના અહિંસક તટે શીદ અટુલો ?

: અનુક્રુપ :

ન્હોય કેં સ્થાન આ તારું સ્વર્ગ તે બતલાવવા,
મૃત્યુકાંડ થયો કૂર તે અમને સ્મરાવવા.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

અહીં હજી આ તુજ પાય પાસે
પડી રહ્યો પથરકોટ જૂનો.
અહીં અમારા કંઈ હિંદીઓએ
રેડયાં હશે રક્ત ન મુક્તિ માટે ?
થયા શહીદો જન કેંક ચે હશે.-
છે તેમનાં સ્મારક આજ ભોમે ?
વા કોટકેરું અવસાન મૂંચું-
ગાથા સુણાવે મૃત સૈનિકોની ?
વા કોટના પથરમાં સમાયા

એ સૈનિકોના ઉરશ્વાસ છેલ્લા ?
 ને આજ આ ભારતભોમ માંહે
 થયા શહીદો અમ મુક્તિ માટે—
 ખંડેર છે તે અવશેષ કેરા ?
 પાપે હુણ્યું પુણ્ય અરે અમારું
 તેનું અહીં સ્મારક છે થયેલું ?

: અનુષ્ટુપ :

મૃત તે સૈનિકોને આ નમાવી શિર વન્દતો
 તોયે ના મારનારાની કબરે મીટ ઠેરવું.
 એ યુદ્ધ મુક્તિકેરાં શું લડાયાં જગમાં હતાં ?
 પશુતાના મદે ના શું યજ્ઞો એ રક્તના હતા ?

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

કેં રાષ્ટ્રની ભીષણ પાપલીલા
 રમાઈ તે ખ્રિસ્તતાણા પ્રદેશે
 હિંદી જનોના દિલપુણ્ય રક્તે
 લીલાં રહ્યાં પાપ સદૈવ ઘોર
 તેનું બની સ્મારક તું અહીં ઉભો ?

: અનુષ્ટુપ :

સ્વર્ગ છે સર્વને માટે મૃત જીવિત બેયનું
 પાપ ને પુણ્યની છેલ્લી લીલાનું સ્વર્ગ એ રહ્યું.
 તો તું અહીં રહ્યું કેનું અરે સ્મારક એકલું ?
 યુદ્ધનાં સ્મારકો શું આ પથરે પ્રાણ ધારશે ?
 જીવતાં સ્મારકો શું ના હશે આ જગમાં રહ્યાં ?
 કોઈનાં વૃદ્ધ માઆપ, અનાથ, વિધવા વળી
 નથી શું સ્મારકો એ સૌ આજ તે ઘોર યુદ્ધનાં ?

: મિત્રોપજ્ઞતિ :

શમી ગયો ક્યાં હજી યુદ્ધકાળ ?
હજી ય તે રક્તપ્રદેશમાંહે
જાગી રહ્યાં યુદ્ધ પ્રચંડ ઘોર.
હજી ય કે સ્મારક સર્વદેશે
ઊભાં થશે કેટલિક સૈનિકોનાં !
જે તોપથી જોખ્ખ સહસ્ર છૂટી
જલાવતાં માનવની કતાર,
તે તોપ પાછી જલશે ક્ષણોમાં
સવાર થાતાં વળી અન્ય તોપે.

જે માનવે પ્રેમ પરાગ ફેરવો
તે ઘોર હિંસા ઉર કેમ વાંચ્છે ?
છે ખડાડ કે હિમ છવાયલા અને
ઊડી નદી, કેતર કન્દરાઓ—
તે સર્વ થાશે ક્ષણમાં સપાટ
મેદાન પાછાં બસ યુધ્ધ માટે ?
એ સિધ્ધિ શું સંસ્કૃતિની ફળેલી ?

: શિખરિણી :

શહીદોને દાટી કરી કબર તે યુધ્ધસમયે,
હવે તૂટી જશે—નવી કબર ત્યાં સત્વર થશે.
બધાં કબ્રસ્તાનો ફરી સકળ મેદાન બનશે:
ફરી કે સંસારીનગર ધનસમૃદ્ધિ છલકયાં
રણો લુખ્યાંસૂકાં વિજનસહરાશાં થઈ જશે.

: અનુક્રુપ :

આવતા યુધ્ધનાં પાછાં સ્મારકો જગમાં થશે !
સ્મારકોની અરે પૃથ્વી થાશે શું અહીં આખરે ?

જેશે શું એ પ્રભુ એની સાચી એ જ વસુંધરા ?
વસુધા માનવોની શું થાશે કે સ્મારકોતણી ?

: શાલિની :

તું જે એવા સ્મારકે આજ ઊભો,
જેવા તારી આવતી કાલ પાસે.
તું તો ઊંચો દૂરનું જોઈ રે'તો.
આઘેનાં જે દૃષ્ટિમાં સર્વ તારે !
તું શિલ્પીનો છે કળાનો નમૂનો !
પૃથ્વીલીલા મૂર્તિ છે સ્મારકે ત્યાં
હિમાદ્રિના શૃંગ ઉત્તુંગ માંહે !
તું જોઈ લે તાજ ત્યાં વૈભવોનો !
એ જે ઊભાં સ્મારકો આર્યભોમે !
તો જે સૌનાં સ્મરણ સ્મરણે ભાવના લિપ્ત લિપ્ત !

: અનુકૃપ :

ગંગા ને જમના કેરા પ્રદેશે અમ ધર્મની
ગંગાને જમના ઝહેતી કીર્તિશૌર્યકથા રટી.
ત્યાં કૃષ્ણ, બુદ્ધ દેવર્ષિ-મન્દિરો ત્યાં સમાધિનાં !
ને જે તું ત્યાં અરે ઉભા તારા જેવા જ પત્થરા,
શિલાલેખો અમારા એ આથમ્યા યુગના હજી.
તું આજે મૃતને માટે ઊભો આ દિલ દાઝવા-
ઉભા તે સ્તૂપ સૌ મંત્ર આપીને અહિંસાતણો.
અમારા પત્થરોમાંહે પ્રાણ છે અહિંસાતણો.
તો શાને આજ હિંસાનાં સ્મારકો અહીં ભાળવાં ?

: શાલિની :

છે ત્યાં પેલો બાગ જલ્યાંનવાલા-
એ ના ઊભો કેક નિર્દોષ કેરી

હૈયાસૂની હૂંફથી મુક્તિનાદે ?
છે એનાં કેં સ્મારકો આર્ય ભોમે ?
હિંસાકેરાં સ્મારકો આજ જ્યારે.
ઊભાં રહેતાં જીવતાં પાપ જેવા.

: અનુક્રુપ :

ને નીચે ગુર્જરીબાગે ધર્મભૂમિ ધરાસણા,
સત્યાગ્રહે શહીદો કે થયા વીર ત્યહીં ઘણા.
પુણ્યશાળી અહિંસાથી હિંસાના બલિ તે બન્યા,
યુધ્ધનાદી મહોન્મત્ત હિંસામાં શહીદો થયા.
ઊભાં છે સ્મારકો આજે તેમનાં અમ ભોમમાં ?

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

કળાકરાંગુલિથી પ્રાણુ જાગ્યો
તારા મહીં પથર પ્રાણુધારી !
વાચા હતી જે તુજ મૈનમોહિ
તે આજ તારી નવલી કળાથી
સુવ્યક્ત થાતી પથપાંથ સર્વને !
તે સૈનિકોના ગતપ્રાણુ સ્મારકે
તું પથરે પીગળતો હજી ઊભો
નિઃસ્તબ્ધ મૈને કરુણાર્દ્ર સ્મારકે !
ન તોય તું તે અમ ધર્મભોમે
સ્વાતંત્ર્યના કેા ગતપ્રાણુ કેરું
બન્યું હજી સ્મારક મૂર્તિમંત !

: મંદાકાંતા-શાલિની :

છો ના આજે ભરતભૂમિમાં સ્મારકો તેમનાં કેં-
હૈયે હૈયે અમ વતનની મુક્તિ કેરી તમન્ના
છે સર્વે એ મૃત શહીદનાં સ્મારકો દિવ્યરૂપે ?
શાને વાંચ્યું સ્મારકો પથરોનાં ?

પરમ તેજ

પરમ બ્રહ્મ પ્રભુ તેજ જગે પ્રગટાવે !

હીમ સુશીતલ હૃદ અજવાળાં,

કાળકાળનાં લેહી જાળાં,

પરમ બ્રહ્મ પ્રભુ તેજ જગે પ્રગટાવે !

ખંડખંડમાં પ્રચંડ ગરજે,

મુક્ત માનુષી સંસ્કૃતિ પર જે,

મન્દિર તારાં ચૂરી રજરજે,

દિશ દિશ અત્યાચાર !

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

ઉરઉર બસ રૂધિરપિપાસા,

રંક દીનને નિત્ય નિરાશા,

શસ્ત્ર તોપના ઘેર તમાશા,

શબ આ કેટિ હજાર,

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

તારાં સર્જન થાય વિસર્જન,

તુજ માનવ કરતાં સૌ ખંડન,

તારી દુનિયા નહિ તારી ક્ષણ,

ક્યાં માનવ આચાર ?

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

દિશા દિશાએ થાય ઇશારા,

સત્ય ધર્મ નહિ આજે તારાં,

વિજય, ગર્વ યોગમ ભણકારા,

સંસ્કૃતિનો સંહાર !

પરમ તેજ લઈ પ્રભુ પ્રગટો સાકાર !

મોરલી

: ઘોળ :

આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી
તેમાં પૂર્યો મધુરો તેં તવ મંજુલ સૂર;
જીવનવનની કુંજે આવ્યાં ઊડી પંખીડાં
સાંભળવા ગીતો કંઈ રસિયાં નવરસપૂર:
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

નવરસ ઝરતી લીલા મંગલ શુભ સોહામણી
નવલા નંદનવનમાં નૂતન અહીં પથરાય;
દિશદિશના દિગંત દિગપાલો પોઢ્યા ઘેનમાં—
મારા ગીતતણી દહેરો અનેરી વાય,
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

કુંકુમ પગલો કનકિત સંધ્યા પલકી આલમાં—
તેને હૈયે ઊર્મિલ ગીતો મુજ દહેરાય,
આવ્યો આંદો ગગને એકલ સુણવા તાનમાં
સંધ્યાને ત્યાં નિરખી આઘે અટકી જાય:
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

ચેતનવંતા પૂર્યા તેં તુજ અન્તસ્સ્વર ઘણા
રસવંતા તેં ચગવ્યાં મીઠાં મનહર ગીત,
એ ગીતે સૂર જગવી જગમાં નિત્યાનંદથી
વનપંખીની સાથે કરવી મારે પ્રીત
આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

એવી મનમોહન મુજ મીઠી મધુરી મોરલી-
 વાગી રે'શે થાતાં ઉજ્જવળ સંધ્યાકાળ,
 ઝળહળ તેજે ઝળકી રે'તી અનુપમ સાંજના
 સંધ્યા ચરણે શમશે સૌ એ ગીત રસાળ,
 આત્માની મનમોહન વાગી મીઠી મોરલી !

૯-૭-૩૯

કાવ્યસૃષ્ટિ

: મંદાકાંતા :

મેં તો ગાયું મગન બનીને ગીત ઘેલું ઉમંગે:
 છે સર્વે આ મુજ, ગણી કવ્યું તાત ! સંધ્યા ઉછંગે.
 મારી સાથે પણ નહિ રહું કેઈ આ રહેલગાહે.
 તારી પૃથ્વી તુજ રહી પ્રભો ! ના કદી થાય મારી-
 હું તો મારે રચીશ નવલી કાવ્યની સૃષ્ટિ સારી
 જોવા જેવી, મુજ નયનના અશ્રુના બિન્દુમાંહે !

ફૂલડાં

પ્રભુ ! ના તેં ફૂલ કોઈ પૂરું રે ખિલાવિયું,
 ખીલ્યું ના ખીલ્યું ત્યાં તેા તેં એને કરમાવિયું:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

કળીએ કળીએ ભરી મૃદુલ કુમાશ તેં,
 પાંખડીએ પાંખડીએ ભરી પ્રેમઆશ તેં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

પવનકેરી લહેરે લહેરે ફૂલગોટા ઝૂલતાં,
 સાંજ ને સવારના રંગે ફૂણાં હૈયાં ફૂલતાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

પાયું ના તે પાણી કદી છોડાઓના મૂળમાં,
 વેર્યાં ના તેં છોડકેરાં બીજ કદી ધૂળમાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

રંગ ધરી પરિપૂર્ણ વસંતમાં જ્યાં રાચિયાં,
 અકાળે આવીને તેં ત્યાં ફૂલડાં ચિમળાવિયાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં !

ખીલ્યાં કેટિ લાખ લાખ ફૂલો તારા બાગમાં,
 તોયે ખીલ્યું એકકે નહી પૂરા રે પરાગમાં:
 એવાં રે ફૂલડાં હો તારા બાગમાં.

ડાળ

કડવા લીમડામાં એક ડાળ મીઠી રે મોનજી મોજલા !

એવી સરવરને પાળે મેં દીઠી રે મોનજી મોજલા !

બિલો હું તો ત્યાં લીમડા સાથે રે મોનજી મોજલા !

ઝૂલે જિયું આકાશ જેય માથે રે મોનજી મોજલા !

આવે લૂ ને વંટોળ કૈંક વેળા રે મોનજી મોજલા !

તોયે પડછા અમારા રહે લેળા રે મોનજી મોજલા !

મારે આવેરી લોમની માયા રે મોનજી મોજલા !

તોયે લેવી છે લીમડાની છાયા રે મોનજી મોજલા !

છોને લીમડો એ કડવો દીઠો રે મોનજી મોજલા !

એનો છાંયડો શું લાગે ન મીઠો રે મોનજી મોજલા ?

એની સઘળી યે ડાળ છે કડવી રે મોનજી મોજલા !

મારે મીઠેરી ડાળ છે ચઢવી રે મોનજી મોજલા !

મીઠી જિયેરા આલમાં પૂગી રે મોનજી મોજલા !

એ પર ચઢતાં સવાર કૈંક ઊગી રે મોનજી મોજલા !

મારે જિયેરી ડાક કરી જોવી રે મોનજી મોજલા !

લાંબા મારગની વેળ રહી જોવી રે મોનજી મોજલા !

એ તો મીઠેરી જાય ખૂબ આવે રે મોનજી મોજલા !

નીચી ઝૂલે તો કેમ મીઠી લાગે રે મોનજી મોજલા !

૭-૧૦-૪૧

દીવડે દીવડે

આજ ઘેર અંધારી રાત
દીવો કેણુ પેટવે દારે ?
આવી ઓ આંગણુ મારે.

સાંજ લઈ ગઈ તેજ એનાં
વેરીને કેટિક તારા,
દીવડો એનો આજ ન આણે
ઘેર રહ્યાં રે અંધારાં.
દીવો કેણુ પેટવે દારે ?

દાર છે મારાં આજ સૂનાં
એકલો છું જ હું માંડે,
જગાડવા આ દીવડો મારો
આવશે કેઈ એ રાહે.
દીવો કેણુ પેટવે દારે ?

હિલ મારું ધબકે એકાંતે,
નીરવતા ઘેર લાગે;
કેઈ જો આવે દીવડા સાથે
દીવડે દીવડો જાગે:
દારે દીપ જાગશે ત્યારે !

હોડી

જાય હોડી કેણુ છોડી મારી
આજ અરે મધરાતે— ?

સાંજ પડી પેલે આથમણે ને
જાય પ્રવાસી ગામે.
તારલિયા કઇ ઝળક્યા નભે
હું રહ્યો મુજ ધામે.
જાય હોડી કેણુ છોડી
એનાં નાંખ્યાં લંગર તોડી ?

રાત આ બધી આ ગાળવી મારે
ગામના સ્વજન સાથે;
વણુવાં લંગર દોરડાં નવાં
રાતના એકલ હાથે.
જાય હોડી કેણુ છોડી
તીરે નીરવતા પણ તોડી ?

ભિગશે મુલગ કાલ સવારું—
સાગર પાર થવાનું.
હોડી મારી જાય હવે તો
આવશે બીજું ટાણું ?
જાય હોડી કેણુ છોડી ?
મળે કાલ ના બીજી હોડી.

પ્રવાસી

કેમ કરી ભરું પાચ મારાં હું ?—

કેમ કરી ભરું પાચ ?

હર દિશામાં તારલી ઝીણી ટમકે,

નેણુમાં મારે તેજ ઝરેલાં ચમકે;

દિગન્તરાલે આશાઝાંઝર ઝમકે;

તોય મારો ના મારગ પૂરો થાય—

કેમ કરી ભરું પાચ ?

હૈયે મારે ગીતહું મીઠું જાગે,

મનહું દેખે મૌખિક સાંજસરાગે,

વધવું મારે પથે ફૂલપરાગે,

તોય મારો ના મારગ પૂરો થાય—

હરિ ! ધીરજ ખૂટી જાય !

ચોમેર મારી બંધન આજ તારાં,

ઉતરે ઊંડે ગગન ઘોર અંધારાં—

પથે ન પથિક ગીત સુણનારા !

તોય મારો ના મારગ પૂરો થાય—

પંથક્ષિતિજ દૂરે જાય !

તેજની ચમરી ઝૂલતી જોવી વ્યોમે,

દોરવી મારે કારવાં જગની લોમે,

વેદના જાગે આજ તો રોમે રોમે,

તોય મારો ના મારગ પૂરો થાય—

કેમ છાવણીએ પહોંચાય ?

અમારો પંથ

: ગઝલ :

ઉપાડ્યાં આજ છે લંગર,
હવે તો છોડશું ખંદર,
જવાનું છે અમારે તો અમારા લોકની અંદર.

પડ્યો છે લબ્ય આ સાગર,
નથી દિશા, નથી પાદર,
જવાશે ત્યાં અમે જશું-જઈશું ક્યાંય તો આખર!

અમે તો ફક્ત સોદાગર,
ક્યાં સોદા છતાં આદર,
મળ્યો ના કોઈનો તો શું-રહીશું અહિં થવા ચાકર!

અમારો કાફલો જ્યારે,
ઉપાડ્યો સિન્ધુ મોઝારે,
હતો ટંડેલ દોરવતો ન તે ટંડેલ અત્યારે.

લલે આવે હવે આફત,
લલે મૃત્યુ કરે જાફત,
લલે તોફાન સાગરમાં; જવામાં તોય ખિલાફત!

અમારા દૂર છે આરા,
ધૂધવતા માર્ગ છે ન્યારા,
ડૂબીશું કે તરી જશું અમે તો તોય જનારા!

ઊભા છે આશમિનારા-
અમારા દૂર કિનારા-
અમારા પંથ એ ન્યારા-કરે ટંડેલ ધિયારા!

અરૂણ

: શાલિની :

કે બોલે છે આંગણે આવી સોને-
 સુણી મેં એ વાત સૌના મુખેથી.
 શબ્દો પૂરા ના સુણાતા કહિયે-
 ભાંગ્યાતૂટ્યા શબ્દ સુણાય ક્યાંથી ?
 એ બોલે છે કેણુ ? ત્યાં કેણુ બિભુ ?
 ધીમે ધીમે જાય એ દાર સૌને-
 ઠોકે દારો-દાર ખુલ્લાં ઘડી બે
 થાતાં-આંખા દીપતેજે પ્રકાશ્યાં.
 ના થોભે તે વાર લાંબો જ ત્યાંયે-
 ત્યાંથી ચાલી જાય તે અન્ય દારે.

જુઓ ! એ ત્યાં અન્ય દારે, સમીપે !
 બિધાડી એ નાંખશે દાર ઠોકી.
 જાણો છો કે ? જે સુણે કોઈ એને
 તે ના બોલી અન્યને કે શકે રે !

એણે જેને દાર લીધો વિસામો-
 તે ઘેરે છે શબ્દગુંજર એનો-
 એ ગુંજરે અશ્રુ આકંઠનોનાં
 તેજોન્મેષે રૂઢે ઝગી, જેવી રીતે
 વ્યોમાબોમાં વીજળીના ઝગારા.
 ને દીવો ચે બૂઝવાતો જ ત્યાં તો.
 કે કે દારે ટૂંકલ મારી જ એણે,
 કે કે ઘેરે શોકછાયા પ્રસારી-
 કે કે ઘેરે શબ્દ અસ્પૃટ એના
 ગાળ રૂઢતા માનવી અન્તરોમાં.

ગામે ગામે યે ધૂમે નિત્ય એ તો—
છાનો છૂપો રાત દી' આપણા સૌ
હાસ્યો વા આકંઠનો વા વિષાદો
એ નોંધે છે દાર દારે ભમીને.

નોંધે સૌનાં નામ—
તોયે થોભે ના કદી વેળ લાંબી.
આજે માફ નામ લેશે જ આવી—
કાલે આવી બોલશે યે તમારું. *

૨૨-૨-૪૦

મૃત્યુ

: મંદાકાંતા :

છે આ સૌનાં જીવન મહીં જો મૃત્યુનો રંગ છેલ્લો !
આવે એ તો નીરવ પગલે નિત્ય મોડો વહેલો.
પેલો પ્રેમી પ્રભુ ત્યહીં રહ્યો દૂર તે વિશ્વપારે;
ત્યાંથી રેલે અમૃત જગમાં એ સદા એકધારે.

આ ભિગેલાં તરુ અમી મહીં, બિંચકી આજ આંહી,
મૃત્યુ રોપે તરુ ફરી મહા વિશ્વક્યારે જ ત્યાંહી.
રોપાયાં એ સહુ તરુ ત્યહીં પૂર્ણ બિગી રહેશે,—
ના કે દા'ડે ત્યહીં તરુ તણે નાશ તે પુણ્યદેશે.

*હેરોલ્ડ મનરોના RUMOUR નો અનુવાદ.

તલસાટ

જાલા ! શૂન્ય હતાં મુજ દ્વારે
 હૈયે ઘોર હતો સુનકાર :
 ગાયાં ગીત સદા મેં તારાં,
 તું તો ત્રિભુવનનો કિરતાર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

માગ્યું માગ્યું ફરી ફરી માગ્યું
 સંધ્યા તેજતાણું રસગીત :
 સુણ્યા દિગંતથી સ્વર આવતા
 જગવીને જૂની ઉરપ્રીત રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

લીલા મૂર્તિ બધી જગમાંહે
 ગૂંજે ઓમ સનાતન સૂર :
 તોયે ભેદી નહિ જગદ્વારે
 આવ્યા સૂર એ મારે ઉર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

સંધ્યા તેજતડે આ ધૂમ્યો,
 માગ્યો કિરણતણો અવતાર,
 તૃણ તૃણ ચૂમીને આથમવા
 માગ્યું દાન મેં તો દાતાર રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

ખીલ્યા સોહન પશ્ચિમકયારા
 હૈયે શોકતણો પ્રિય રાગ,
 ગાયાં મસ્ત બની ગીત એનાં
 નાવ્યો અસ્ત થવા પણ લાગ રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ !

જીવનકુંજ મનોહર માની
 અન્તરમન્દિર આ ચિરધામ,
 તું તો વિરાટ આણુ થઈ આવ્યો
 મારું મન્દિર પણ સુમસામ રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

દીઠા દેશ ઘણા નવનવલા
 સંધ્યાતેજે શુભ સોહાય,
 તોયે ઘાટ તારો હજી નાવ્યો,
 નાથ ! હૈયુ જ્યાં મુજ હરખાય રે !
 તારા દર્શનનો તલસાટ.

૨૬-૧૨-૩૯

અતિથિ

ઘડી ઘડી તું આવ્યો દારે,
 નામ પૂછ્યું મેં તારું ત્યારે,
 તેં આવ્યો ના ઉત્તર જ્યારે
 નહિ ખોશ્યાં મેં દાર.

કેટલી લાંબી મંજલ કીધી,
 પ્રેમે દાર દિશા મુજ લીધી,
 મધરાતે લઈ કેડી સીધી
 આવ્યો તું મુજ દાર.

કેમ કરીને દાર ઉઘાડું,
 મધરાતે ઓ હાકલ પાડું,
 કેમ કરી તુજ આસન માંડું
 નીરવતાને દાર ?

છોડ હવે તું આંગણ માડું,
 સૂસવતું આ ઘન અંધારું,
 આજ તને ક્યાંથી સત્કારું ?
 શૂન્ય રહ્યાં મુજ દાર !

હિલ ચાહે તો નામ દઈને,
 અન્તર પાવક તેજ લઈને,
 પધાર મારો નાથ થઈને-
 ઝટ ઉઘાડું દાર.

૧૦-૭-૪૦

ઘટઘટનો વાસી

ઘટઘટનો તું વાસી પ્રભુ હો !
ઘટઘટનો તું વાસી !

અન્તર અન્તર મન્દિર સઘળાં
મૂર્તિ સદા તુજ ન્યાળી !
દિવ્ય પુરાતન પ્રેમભક્તિમાં
નિત્ય રહ્યો રસમાલી !
પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

પળસર ચેતનમય જનકાયા-
ત્યાં તું એક નિવાસી.
કાળ તટે જળસરતી ઓટે-
ગીત જગવ સ્વરધ્યાસી.
પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

સાંજ થતાં ધરતી કણ કણમાં
કિરણ કિરણ પથરાશે-
સચરાચરમાં ત્યાં તુજ પગલાં
નવ મંગલ દેખાશે !
પ્રભુ ઘટઘટનો તું વાસી !

૧૦-૭-૪૦

આધાર

પ્રભુ તારે એક આધારે નાવ ઉતારું આજ,
મારી નાવ ઉતારું આજ.

પાતાળ પાણી ઊછળી ના કૂડે
તોય મૂકું મારી નાવ!
જાય તરી કે ફૂળતી વચ્ચે
પામું ગમે તે લ્હાવ!
ઉતારું તોય મારી આજ નાવ.

જાય તરી તો નાથ! હે મારા
ગાઇશ હોંશે ગાન!
વેદનાના વલોપાત વિહારી
ધરીશ અખંડ ધ્યાન.
ઉતારું, નાવ ભડે હોય તાણુ!

સુખના સાગર તરવા સહેલા--
કાયર એ ટડેલ!
દુઃખના દરિયા ભીષણ તરતાં
કોઈ અનેરી સહેલ!
ઉતારું નાવ વિના કેં વેળ!

ગમે તેવો હોય તોય એ સાગર:
ઘેરો એનો ધુધવાટ!
એક તારી દીપદાંડી દેખીને
હાંકવી છે પુરપાટ!
ઉતારું નાવ હવે આ ઘાટ!

જાય કદી મારા નાથ જો ફૂળી
 નાવડી નીર મોઝાર !
 તોય મને ગીત ફૂંબિયાકેરું
 ગાવા તું દેજે ત્યાર !
 રહી તું આખરનો આધાર !

જીવનની દૃષ્ટિ

આ માનવનું ગાન જીવનમાં નવનવ પુલકિત પ્રાણ !
 આગ જીવનનો મહેકી રહેતો આત્મ કુસુમ ફેરમથી !
 પુષ્પ પુષ્પમાં અમી છલકતાં, વાય વાયુ યોગમથી !

આ માનવનું.

વર્ષા જેવી ઘોર વેદના આજે અશ્રુ વરસતી,
 એ જલ ટીપે ટીપે પ્રભુની પાવન પ્રતિમા લસતી—

આ માનવનું.

સમીર શીળા બિના વાતા પુણ્ય પથે સૂસવતા,
 દહેરે આતુર રમી કુસુમડાં ગહનગીત કેં લવતાં—

આ માનવનું.

આવે કન્યા નયન નચાવી સમીપ સર્વ, મલકતી,
 કર કેમલ અડકાવી, અળગી તે પળવાર ઝળકતી—

આ માનવનું.

આવે એક રસીલો માળી છાંય મૂલે નિજકરથી,
 એક એક ફૂલ ચૂંટી છાંયે લેતો છોડ ઉપરથી.—

આ માનવનું.

ભણકાર

હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?
 કેણુ બોલાવે રે ?
 અનંતથી હાકલ આવે રે !

દિગંતની દિવાલ ભેટીને સૂર તેના બે આવે,
 માઝા મૂકી ગરજે સાગર-તેની પાર બોલાવે;
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

અંદ્ર તણું છે છોડું પાડયું, કંટક ત્યાં વેરાયા,
 તે છીંકે થઈ જાવા તે ગમ સૂર અહીં સુણાયા.
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

ગીત ગૂંજતું અન્તર હોંશે ત્યાં શી હાકલ આવી ?
 સિતાર મારી શાંત કરી મેં આંસુ નયનમાં લાવી !
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

નવઉપાનો ઘાટ અંખવો જાવું કે અલિસારે,
 આ સ્થળનું આ સ્થળમાં છોડી નીકળવું અન્ધારે !
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

મંદિરનાં સૌ દ્વાર ભીડ્યાં મેં, બંધ કરી સૌ બારી,
 એક પૂરાયો આતમ મારો, આજ ગતિ અહીં ન્યારી.
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

સાદ સુણ્યો છે તો ત્યાં જાવું, નિર્જન કેડી લેવી,
 ઉતરી સાગર-દિગંત ઉતરી-સોમ તજી આ દેવી,
 હરિ મને કેણુ બોલાવે રે ?

પ્રભુદર્શનની લીલા

મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !
એનાં તેજ અમી પારાવાર રે !

મારાં નેણુ તો આલ અનંતે
ઊડ્યાં થઈ કિરણના સ્વાર રે !
જોઈ રહ્યાં ત્યાં તેજપ્રલયમાં
દિવ્ય નેહુ પ્રભુ મુજ સાકાર રે !
મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

જોઈ નવજ્યોતિ દિશ દિશ માંહે
જોયાં સ્નેહલ ઝળહળ નેણુ રે !
પણ તેજ નથી આવાં જોયાં
તેજ સરિતનાં ત્યાં બહેણુ રે !
મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

મારે રેણુનો ચંદ્ર ન જોવો,
જોવા નથી અમીલર તાર રે !
ઉષા નિરખવા નથી બિહવું—
આ તો અનુપમ કરલંકાર રે !
મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

ઘોર અંધારાં ઊડે આલમાં
જાંબુ રંગની વચ્ચે ગંજ રે !
એની આ પાર સાગરઘાટે
ખીલ્યા તેજતણા શુભરંગ રે !
મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

હવે નિર્વાણ મુખે શું માંગું ?—
 ગાઉ શાને શોકનું ગાન રે ?
 તારે ચરણે આ શિર ઢગતાં
 મળશે મોંઘું મીઠું નિર્વાણ રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

સધ્યાવનની કુંજ સલૂણી
 કાળગંગાનો મંજુલ નાહ રે !
 કળશ ચન્દ્રનો મન્દિર ટોચે—
 શાને આવે હજી નહિ સાહ રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર !

ધાઈ કોટે તને હું ભેટું,
 છોડું નીરવ મારાં દ્વાર રે !
 તારે ખેળે ગીતો ગૂંજું,
 મારા લવલવના દાતાર રે !
 મારો નાથ આવ્યો સામે પાર રે !

પથિક પથ

સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ,
 જીવન મંગલ પુલકિત ગાન !

કઈ કઈ સહરા, કઈ કઈ કાનન,
 મેં જ વટાવ્યાં કાળ પુરાતન,
 ઋતુઋતુનાં મેં સુણ્યાં વાદન,
 અણુઅણુમાં જ્યાં જગ્યો પુલકિત પ્રાણ—
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

પરિમલ પ્રસરે વિમલ અનિલમાં,
 રાગ પરાગે વિલસે દિલમાં,
 સળંગ પથ આ વિશ્વ અખિલમાં
 પગલે પગલે સુણવાં દિશ દિશ ગાન,
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

સંધ્યાના ઉજ્જવલ અલિસારે,
 સ્નિગ્ધ સ્નેહસ્વર સુણ્યા જ્યારે—
 કંદન પલ્લ મેં સુણ્યાં ત્યારે,
 એ પથ છોડી—નવ પથમાં મસ્તાન—
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

એ જ એક પથ અનંત મારો,
 અનસ્ત ઝગકે ત્યાં ધ્રુવતારો,
 ચાલ સખી ! તું છોડ ઉતારો
 નવજીવનમાં નવલ પંથપ્રયાણ
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

શિખિરસુધી આ મારગ દોરે,
 સાંજ સવારાં જ્યાં નિત ફેરે,
 જ્યાં સુણવે ના કંદનશોરે,
 શાંત પંથ એ-ગાવાં પુલકિત ગાન—
 સખિ ! હું પથિક, પથ નિર્વાણ !

સોનેટ પર સોનેટ

: પૃથ્વી :

લખો, કવિજનો લલે ધ્વનિત શબ્દરત્ને રમી,
 ગુંથો સુભગ સેર એ લલિત ચૌદ લીટીતણી-
 પરન્તુ નહિ ખેતમા રહી લગીર જ્યોતિકણી
 વિલીન કરશે, લલા સમજહીણ અર્થે ભમી.
 બધા પ્રબલભાવ તો ઝગી રહે કળામાં શમી.
 કરો વિમલ ભક્તિએ અનુપ મૂર્તિ, શોભા ગણી !
 પ્રમાણસર ઇશ્વરે મનુજમૂર્તિ સૌ આપણી
 ઘડી કુશળ દૃષ્ટિએ, નહિ જ એ કળા છે કમી.

પ્રદીપ પ્રતિબિમ્બ મેઘધનુનાં ય કાસારમાં
 પડી, નિજ પ્રભા જુઓ દ્વિગુણ વિશ્વમાંહે કરે.
 મહોદયન કલ્પના, પ્રબલપૂર ભાવોતણું
 સમાવી ધ્વનિતે રહે ! નિરખશે ઘડીવારમાં
 પ્રભા પુનિત કાવ્યની ! ધ્વનિતબન્ધને વિસ્તરે
 સ્વતાંત્ર પરમાવધિ કવન ચૌદ પ્રહ્લાંડનું !

૭-૩-૩૬

રજની

: મંદાકિંતા :

બાંધી કાંડે ધવલ કુમળાં સમ પુષ્પો સુહાગી,
 મૂકી છૂટા મૃદુ ચળકતા કેશ ચારે દિશામાં,
 ધીમે ધીમે નીરવ પગલે ચાલતી રાત રયામા
 રમ્યા ઉષા અવનિ અરથે યાચવા, મન્દલાગી.
 થોભી લાંબો સમય પ્રભુને દ્વાર તે લીખ માગી—
 કિન્તુ નાળ્યો પ્રભુ મુખ થકી સાદ એનો કશામાં;
 હારી હામે પણ વિચરતી શોકઘેલી દશામાં.—
 “પૃથ્વી કાજે અધિક મરવું: થાઉં ના આત્મત્યાગી!”

ફેંકી એની સરસ તુંબડી સિન્ધુના મસ્તનીરે,
 ફૂળી એ યે જીવન ત્યજીને ભવ્ય સિન્ધુ વિશાલે.
 જમ્યા રંગો ત્યહોં સલિલમાં મન્દ સુરમ્ય ધીરે—
 ને એનાથી પ્રગટી નવલી શ્રી ઉષા વ્યોમલાલે,
 જાણ્યું એણે નહિ, હતી ઉષા તુંબડીમાં લગીરે.
 હાવાં પાછી રજની નિકળી ક્યાંથી ઉષા નિહાળે ?

૧૫-૪-૩૬

બીજની ચંદ્રેખા

: મંદાકાંતા :

સોહિ આલે લલિત મધુરી બીજની ચંદ્રેખા:
એકકે તારો નહિ નભ વિષે: વાદળાં ઘોર ધૂમે;
સંધ્યાની યે રજ નહિ રહી, ફક્ત વાંકી સુવેખા
આછા ઝીણા ધવલ શશીની શ્યામ વ્યોમે ઝઝમે.

શ્યામાબો તો કઈ કઈ ક્યારાં ઢાંકવા ચંદ્રકાયા
તોયે રે'તો અડગ શશી એ ને ઘડીવાર જતાં
સોહિ એના વિપુલ વપુએ ના ત્યજી તેજમાયા;
આવ્યાં કેં ને કઈ પણ ગયાં અજ વ્યોમે લપાતાં.

એ રૂપાળી લલિત લસતી ચંદ્રેખા વિકાસી
આલે કે' દિ' મુદ્દ ઝગકતી પૂર્ણિમા ચંદ્રચારુ:
અબો આલે, દુઃખ જીવનમાં; ચંદ્રેખા સુહાસી
વ્યોમે, તેવી જીવન મહિં યે આશરેખા ન ધારું ?

રેખા પેલી વિકસી જનશે પૂર્ણિમા વ્યોમપાને—
આશારેખા વિકસી જનશે સિધ્ધિ આજન્મ ટાણે.

૨૨-૫-૩૬

ચંદાને

: મંદાકાંતા :

હું ચંદા તું અનુપ પ્રતિમા પત્થરોની બનેલી-
 પ્રાણોલ્લાસે અમિત ગગને ધૂમતી સબ્ય રાતે.
 ગૂંચે તારી કિરણચમરી વ્યોમમાંહે પ્રવાતે
 પ્રેરી ભોમે કવિહૃદયમાં ઝંખના કાવ્યઘેલી.
 આઘે આઘે રમતી રમણા બંકિમા તું વસેલી
 ધૂમે પાછી નવલ લવને પૂર્ણિમા દિવ્ય ભાતે,-
 બાણે મીઠું મધુર કૂજતું સ્નિગ્ધ ચંડોલ બાતે
 તું ઊઠે શું ? નીરવ મધુરું તેજનું ગાન રેલી !

હો કાયા એ ધવલવરણી શૈલ વા રેત્ય કેરી
 વા માટીની નીરવ ધબકે કિન્તુ શા તેજ એનાં !
 તેજે તારે અવનિ મધુરી ગૂંજતી શાંત સૂર,
 આ કાયા યે તુજ સરીખડી માટીની છે અનેરી !
 જીવી બાણે જીવન ખરું જો એ કદી તો મળેનાં
 રેલી રે'શે જગતભરમાં કીર્તિનાં તેજપૂર.

તમે અનુપ સુન્દરી !

: પૃથ્વી :

તમે અનુપ સુન્દરી શુભ કલેન્દુ નેત્રો ધરી
યુવાન ઉરવ્યોમમાં નવકળા કરી રાજતાં:
રસાર્દ્ર અધરે કર્યો કમલરંગ ને સાજતાં
સજી લલિત વસ્ત્ર યૌવન ઉરે છુપાવી જરી.
લસે શરદચંદ્ર જેમ નલ વાદળીમાં ઠરી;
મયંક રસરુપ યૌવનતણા જરી લાજતા
છુપાઈ તમ વસ્ત્રવાદળમહીં દગો આંજતા.
તમે યુવતિ પૂજ્ય પ્રેમપ્રતિમા જ પૃથ્વીપરી !

ભલે ન દમયંતી હોય વિધુશેષ તેજે બની;
તમે પણ ધરી પ્રભા નભચંચાંક કેરી હશે ?
અ-હં ! જગતમાં રહી વિધુ તમે જ ઊભળતાં;
બધાં યુવકઉરની ઝરણી શેં તમારા ભણી
હશે વહી રહી સદા ? પણ ન ઉર મારે થશે
કશે થનગનાટ એ હૃદયતૃપ્તિ બીજે થતાં.

૪-૪-૪૦

પ્રેમસમુદ્રે સફર

: સિખરિણી :

મૂકી મેં તો મારી તરણી તરતી સિન્ધુસહિલે,-
 ન અંધારી રાતે લલિત શશીરેખા ગગનમાં
 સરે, ધીમે નાંખી નિજ કિરણની જાળ, ક્ષણમાં
 ઉપાડી લે મોતી પળ પળ ખસી મન્દ અનિલે ?
 સખી ! એવી મારી તરણી તરતી-મન્દ ગતિ લે
 હવે જાળી નાંખી મુજ નજરની નીર ઘનમાં.
 ઉપાડું છું મોતી સમ મધુર કાવ્યો વહનમાં;
 ગૂંથી એની માલા દઢશ તુજને પ્રેમલ દિલે.

નથી મેં તોફાનો કદિય નિરખ્યાં સાગરમહી-
 ન ક અંઝાવાતો મહિં કદિય ધૂમ્યો પળ હજી !
 સમુદ્રે છે મારી તરણી પણ તોફાન ક્ષણ જો
 જોડે તો તો મારી તરણી ડુબશે આથડી કયહી !
 તરે યા ડૂબે એ પણ ન મુજ શ્રદ્ધા દઉં તણ,
 ડૂબે તો સૌ મોતી તુજ નયનનાં અશ્રુ બનજો !

૧૪-૩-૪૦

સ્વપ્નનું સ્વપ્ન

: મંદાકાંતા :

પોલી, સ્વપ્ને જામણ કરતો જન્મભૂમિ ઉછંગે,
 જોયાં પાછાં સહુ ઝુમી રહ્યાં ખેતરો-ખીડ પીળાં,
 બહાર પાછો મળી સ્વજનને-દર્શનો દીર્ઘ બહીલાં
 પામું ને આ હૃદય ઠરતું ગીત ગૂંજે ઉમંગે.
 સૌ બહાલાંને વિસરી ન શક્યો; સાથી તે સર્વ સંગે
 ખેંચ્યા પેલી સરિત દિશમાં જ્યાં વહે નીર નીલાં;
 ગાયાં પાછાં પ્રિય સરિતનાં દિવ્ય ગીતો રસીલાં,
 નાદા સૌ ત્યાં વિમલ જલમાં મહાલતાં મુગ્ધ રંગે.

જાગી બિઘ્યો ત્યહીં ઘર મહીં પારણે બાલ રોતાં,
 બિઠી, ઝોળી ઝુલવી શિશુને સઘ દીધો સુવાડી:
 થોડી વારે સમીપ ફરી ત્યાં હું સુતો સેજમાંહે,
 ઝંખી રહેતાં વતન સ્મરણે; બાલ પોઢેલ જોતાં
 ચિંતું હું, શું નહિ શિશુ હશે ધૂમતો દિવ્ય વાડી-
 એના પેલા પ્રિય વતનની સ્વપ્નની સ્ફેલગાહે.

વદાય વેળાએ *

: મંદાકાંતા :

દીડી નૌકા જલધિજલમાં કૈક બહેતી તુફાને,
 તેમાં બહાલા ! નવલ નિરખી નાવ નાની તમારી;
 હૈયાં હર્ષે અમ મલકતાં આવકારી, અમારી
 પાસે તેજ્યા તટ નજીક આ નાવ લંગારવાને.
 ને સુણીને શિશુગણ તણા રમ્ય કલ્લોલ કાને
 આવ્યા ભાવે પથ દિશ તમે ફેરવી; ને વિદારી
 ચિંતા ત્યાં સૌ ફરી ફરી રમ્યાં અન્ય નાવો વિસારી;
 નાચ્યાં રાચ્યાં રસમય બની આત્મના સ્નેહગાને.

જાણ્યું નોતું ઘડી મહીં જશે આમ હંકારી હ્યાંથી,
 છોડી ગાતાં શિશુગણ અહીં રંક આ ભોમ આરે.
 તોડી નાંખ્યાં સકળ ઉરનાં લંગરો; ને ચઢાવ્યાં
 સ્નેહે ભીના સઠ ગગનમાં શોધવા અન્ય સાથી.
 છે સિન્ધુ તો સફર કરવી-કેં કિનારા તમારે
 જોવા કિન્તુ દિવસ ભૂલશે ના અહીં જે વિતાવ્યા !

* શ્રી. સ્નેહરશ્મિને વિલેપારલે જોડળીયાષ્ટ હાષ્ટકૂલના
 શિશુગણવતી એમની વદાય વેળાએ. શ્રી. સ્નેહરશ્મિનું 'વિદાય વેળાએ'
 નામનું કાવ્ય 'માધુરી'માં છાપેલું તેના જવાબ લેખે.

વેદનાની લીલા

: મંદાકિંતા :

ચારે બાજુ ગહન મધુરી શાંતિછાયા છવાઈ,
ના દેખાતી મન રીઝવતી લાનુની ભર્ગલીલા—
આવ્યાં અબ્રો નીરવ પગલે શ્યામ અંગે રસીલાં
ધીમે ધીમે અતલ નલમાં: લાનુ રે'તો લપાઈ !
જાણે પૃથ્વી સ્વજન સ્મરણે શોકનું ગીત ગાઈ
આકંઠોથી ભીંજવી રહી શું આંસુએ આત્મશિક્ષા ?
રે'તાં પંખી નિજ નિજ ઘટાકુંજમાં પ્રેમઘડીલાં
એ આવેરાં નલ વિહરતાં વાદળાંથી છુપાઈ.

એ અબ્રોથી ધનુષ પલકયું સમ રંગે અનેરું
ને ધીમેથી ગગનપટની વાદળી એક થાતાં
રેલે ધારા અવનિ પર આ અશ્રુની દિવ્યસૂરે.
હૈયે મારે પણ કંઈક આ વેદના આર્દ્ર કેરું
જામ્યું મોટું જલદ ગણ ને બાણ પેલું તણાતાં
રૂઢે રંગોથી મુદ પલકતું રેલવી કાવ્ય ઉરે.

૩-૫-૩૬

તાપીને-

(મંદાકાંતા)

લાંબે ગાળે સફર કરતાં આજ તારે કિનારે
 આવ્યો, જોઈ તુજ સલિલને મન્દ ગંભીર બેઠાં,-
 વાતો જૂની નિજ ઉરતણી હોય જાણે ન કહેતાં
 છાની માની રસિક ઉરને રમ્ય એકાંત આરે.
 તાપી! હું તો સમય દરિયે માત્ર મોજું અસારે-
 જીવ્યો, જોયું જગત સઘળું-દર્શનો કૈંક દેતાં
 લીલાં શીળાં વિપુલ ઝરણાં શૂન્ય થાતાં ન રે'તાં;
 ત્યારે તું તો વહી રહી અહીં ક્યારની એકધારે?

તેં પૃથ્વીના પટ ઉપર આ બેઠેણુ તારું વહાવી
 પોષી પાળી સુરત પુરી ને કુંજ લીલી બનાવી.
 તેં તો સેવા કઈ વરસથી ભક્તિભાવે કરેલી
 ના ભૂલાશે પુનિત સરિતા! ફૂળતાં હોડી પેલી.
 હું ચે પાપી મુજ જીવનમાં કેા ઘડી થાઉં તેથી
 ના કૈં પાપી જીવનભર; તું તેમ પાપી ન એથી.

૧૦-૧૧-૩૮

જુહૂ પર ત્રણ સોનેટ

: મંદાકાંતા :

જુહૂ તરફ જતાં

ગાતાં ગાતાં મગન બનીને જે ઘડી સ્હેલવાને
આલ્યો તારા તટ તરફ હું ગૂંજતો ગીત ધીરે,
ઠંડા મીઠા પ્રતીયિ દિશના મન્દ વાતા સમીરે
છોડી મારું ઘર; સમીપ તું આવતો એકતાને.
સૂણું તારો જલધિરવ ને વ્યોમ કેરા વિતાને
જમ્યા રંગોતણી અનુપ તે રંગ સુરેખ નીરે
સોહી રહેતી હરિત નમણી તાઠ નિકુંજ તીરે
ઝૂલી રહેતી લલિત, નિરખી આવતો ભવ્ય સ્થાને.

નહાના મારા હૃદયખીનથી ગીતડાં સૂરઘેલાં
ઝીણા મીઠાં જગવી તટની ભવ્ય શોભા નિહાળી
ચાલી રે'તો; વિચરી રહીને 'આજ મહેફિલ કેવી !
બેઠી પેલી રૂપની પ્રતિમાશી ગણિકા નવેલાં
વાઘ એનાં ઉદ્ધિ સમીપે ઠોકતી; સિન્ધુ તાલી
લેતો બેરે જગ નીરવ જ્યાં, મોજ તે આજ લેવી !'

જુહૂને તીરે

રાતી સાડી કનક વરણી પહેરી મુગ્ધા રૂપાળી
બેઠી નીચી ક્ષિતિજ ઉપરે ખીન રૂડું બળવી
પશ્ચિમાન્તે, ઉદ્ધિ ઉરમાં ઊર્મિ ઘેલી નચાવે
રાત્રી રહેતી લયલીન બની ખીલવી ઓષ્ઠ લાલી.
પ્રેમાન્માદે ઉદ્ધિ ઉછળે તે ગણિકા નિહાળી
તાને તાને ગગન ભરતો ઘોષ ઘેરા જગાવી.
લાલી એને રગ રગ સરી સાંધ્યની, રંગ લાવી;

જાણે સંધ્યા રસિક ગણિકા પાથરે પ્રાણ, બહાલી
છાની મીઠી નિજ પ્રણયની વાત કે ખાસ કહેતી.

ભૂલે પ્રેમી જીવિત જગની ભ્રષ્ટ દીલા, ઉમંગે
ના સિન્ધુને પડી કશી તમા જોઈ કે માનવીને;
ત્યાં તો ભીડી ઉદ્ધિઉરને ચુંબનો દીર્ઘ લેતી
સંધ્યા ચાલી જતી પણ મહીં રંગ ઉપાડી સંગે;
રે'તો સિન્ધુ કકળી જગમાં પ્રેમધાવે દ્રવીને.

જુહૂથી પાછો ફરતાં

ના રહેવાતાં ઉદ્ધિ ઉરનાં આર્ત આકંઠનો એ-
ચાલ્યો પાછો ઘર તરફ હું, ઝંખતો ગામ મારું
ને મારાં સૌ સ્વજન સ્મરણે વાત આખી વિસારું.
કિન્તુ સિન્ધુ ધુધવી ગરજે કારમું સ્પંદનોએ.
તે સૂણીને મુજ હૃદય એ પાછું ઘેરાય શોકે
ને રસ્તામાં પૂઠ ફરી રહું જોઈ પાછું અકારું
તે સિન્ધુનું ઉર કકળતું પ્રેયસી સાંધ્ય સારું.
કિન્તુ ઉંચે મુજ નયન આ દશ્ય જૂઠું વિલોકે.

સંધ્યા ચાલી દૂર ગઈ હતી તોય દૂરાન્તરેથી
તાણી છેડો તિમિર ચીરનો નાર લજ્જાળુ જેવી,
તે સિન્ધુને રહી ખીજવતી અંગૂઠો દાખવીને;
'રહે તું તારે! ઉદ્ધિ નકટા નાક છે? ના હવેથી
તારી સાથે રહીશ કદીયે, હું રહી બ્યોમહેવી
ના કે તારા ક્ષણિક પ્રણયે ભ્રષ્ટ થાઉં ફસીને.'

તાજમહાલ

: મિશ્રોપજ્ઞતિ-વસંત :

તું તાજ પાપાણુતણે બનેલો !
 પાપાણુ તો છે જહ પૃથ્વીમાંહે
 તું શું બન્યો સૂક્ષ્મ જહત્વમાંથી ?
 બે અન્તરોનું કરી એક હૈયું
 તેં તો ધર્યું દેહ વિષે સદાનું.
 રગે રગે છે ધબકાર તારે
 હૈયે મહા શાશ્વત શોક ભારે
 ઉદાસ તું નિત્ય દિસે અકેલો.
 નથી નથી અન્તર આજ તારે
 ઉદાસ તારી ગત પૂણિમાના !
 તું ઝંખતો ઉજ્જવલ પૂણિમા સદા;
 -તે જાય સત્તાવીશ આંગણે અને
 મળે તને પ્રેમ અપૂર્ણ એનો.
 એનો તને શોક સદૈવ હૈયે ?
 એ નિર્મળા અન્તર પ્રેમપૂરે
 આવ્યાં જનો યોગમથી તૃપાર્ત;
 પાયું બધાંને અમી પ્રેમકેરું
 આતિથ્યભાવે નિત તેં જ પ્રેમે.
 હૈયું તને હોત નહીં કદી તો
 તૃપાર્ત હૈયાં કદી તૃપ થાતે ?
 એ પ્રેમ પુણ્યપરબે પ્રભુતા નથી શું ?

૨

: મિશ્રોપજ્ઞતિ-વસંતતિલકા :

પાપાણુની તું પ્રતિમા વિરાટ
 વસુંધરાના મનુમન્દિરે તું-

છે પ્રેમનું લબ્ય પ્રતીક પૂજ્ય !
 તું તો અઢોઢિક વિરાટ મૂર્તિ !
 નમું તને પ્રેમ-પ્રતીકને નમું :
 રમું શશી મંગલ તેજમાં રમું-
 કાળ્યેમિએ પ્રેમપ્રભા વિષે લમું !
 તું વિશ્વવન્ધ મનુમન્દિર પ્રેમ કેરું !

૩

: અનુક્રુપ :

આત્માના ઓજસે તેં તો કીધાં મુગ્ધ મનુષ્યને
 મોંઘેરા માનવી હૈયે મ્હેકાવી પ્રેમ મંજરી !
 ગૂઢ ચૈતન્ય છે તારા પથ્થરે પથ્થરે ભર્યું-
 પૂર્ણિમા-ખેળલે એનું દિવ્ય સૌન્દર્ય વિસ્તર્યું.
 જોવાને માગીએ તેવો જોવા તું સરખો રહ્યો-
 તપસ્વી ત્યાગીની મૂર્તિ ! દિવ્ય દર્શન તાહરાં !

: મિશ્રોપજ્ઞતિ-વસંત :

યોગીન્દ્ર તું પાર્થિવ પામરોનો
 ગંભીર ને સૌમ્ય સ્વરૂપધારી !
 તું તો રહ્યો શાશ્વત ધ્યાનલીન
 તારાક્ષરી ગૂઢ નલાંક કેરી
 ઉકેલતો શું વિરમી તટે આ ?
 આ જમ્બુદ્વીપે યુગસારથીનાં
 સદા પનોતાં પગલાં પડ્યાં અહીં.
 બુદ્ધે અહીં માનવની મુમુક્ષા
 અહીં, મુમૂર્ષુ મૃગણાર્થ થાતાં.
 સમાધિમાં મુગ્ધ હજી અહીં તું
 યોગીન્દ્ર છે પાર્થિવ પામરોનો !
 ને બુદ્ધલિખ્યુ સમ શીર્ષમૂંડને

કરી અહો તું ભુજ બિર્ધ યાચતો
 શું દાન તે પૃથ્વી-ધનેશ્વરી કને?
 તેં યાચતાં દાન, ધનેશ્વરીએ
 દીધું તને-તે ચરણે પડી રહ્યું.
 પૂનેમનો ઉજ્જવલ દિવ્ય હીરો;
 ને કંકણે કુંડલ કે' પરીનાં
 સંધ્યા સમે કંકુમ રંગ રંગ્યાં,
 ને તારિકાની નવમાલિકાએ
 ધનેશ્વરીએ તુજને ધરી દીધાં-
 વિચ્છિન્ન આજ સહુ એ તુજ ચર્ચ પાસે
 પડી રહ્યાં-કેમ ન બિચકે તું?

: અનુકૃપ :

તે રિખિખુને જવાહીરે ના સંતોષ થયો હતો-
 તને એ તૃપ્તિ ના એથી એમ-? શું હજી યાચતો?

: શાલિની :

હિમાદ્રિની હારમાલે હીરાની
 ખાણે ખૂંચી કોણ તે ખાણ ખોદે?
 વહેતી ગંગા અદ્રિમાલા ઉછંગે-
 કંઠે તેને ઝલતી તારમાલા.
 તારે તેનું કામ શું બુદ્ધિરિખુ ?
 તું શું યાચે મૌન સેવી સદાનું ?
 શા ભંડારો છે હજી તું જ કાળે ?
 પૃથ્વીના એ સિદ્ધિવંતા નૃપાલે.

૧ બુદ્ધિરિખુ ભગવાન બુદ્ધને નામે દાન માગવા નીકળે છે.
 નગરમાં દ્રવ્ય અને લક્ષ્મીનાં માંગ્યાં દાન મળે છે પણ એ સ્વીકારતો
 નથી. નગરની બહાર એક બાઇ કપડું આપે છે તે સ્વીકારે છે.

એનો દાટેલો ઘડો કેં યુગોથી
કાઢી, આપ્યા તેજઅંબાર હીરા
કેં ઓજસ્વી સૂણતાં સાદ તારો.

: અનુબંધુ :

આજ કે કાલની ના ના સમાધિ તુજ આદરી,
બહાણું તો કેંક વર્ષોનાં વાયાં છે ધુમ્મટે ફરી.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

મળ્યું તને શું તુજ એ સમાધિમાં,
બાણી શકું હું નહીં કોઈ કાળે
ભવિષ્યમાં એ મળશે તને શું ?
ન કલ્પનાને તટ ઝંખી હું શકું.

૪

: વસંતતિલકા :

તું બુદ્ધધર્મતાણું પૂજ્ય પ્રતીક વિશ્વે
આજે ઊભું જગતને તુજ સાદ દેતું !
નિર્વાણની અચલ એક ધરી સમાધિ :
તું વિશ્વધર્મ અવશેષ અનંત કેરો !
ઇસ્લામ-સંસ્કૃતિ તણું હજી એ પ્રતીક
છે તું જ—પ્રેમસરિતે કરી આર્દ્ર હૈયાં—
રે કેંક માનવ તણાં, પ્રણ એક તારે !
તું ભવ્ય પ્રેમકથની જગને સુણાવે !
ઇસ્લામ-સંસ્કૃતિ તણો ચિરમંત્ર મૌને
ધ્યાનસ્થ તું જપી રહ્યો અમ આર્યભોમે !
જ્યાં પોઠ મુસ્લિમ તણી ઊતરી અમારી
આ પ્રેમ આર્દ્ર ધરતી પર પ્રેમઆશે—
તે ભવ્ય ગંગયમુના સમ સંગમે તું—
ઇસ્લામ-હિન્દુ ઉરસંગમનો અપૂર્વ

તું આજ મૂર્ત જગવે સ્વર સ્નેહકેરો !
 પેગામ એક તવ લબ્ય વિરાટ શિલ્પે
 વાંચે મનુષ્ય સહુ આ ચિર પ્રેમ કેરો
 પૂજા કરે પ્રણયની સહુ એક ભોમે !
 તું બુદ્ધ, ખ્રિસ્ત વળી મુસ્લિમ-હિન્દુઓનું
 અદ્વૈત એક જગમન્દિર ભાવનાનું.

૫

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

મેં તો તને એક સુરમ્ય વેળા
 પૂનેમનાં પીયૂષ—વર્ષણોની
 તારાલરી રમ્ય વિભાવરીએ
 જોયો હતો સુન્દર રૂપ ધારતો.
 ઔદાર્ય, કૌમાર્ય રસાર્દ્રતાથી
 તું શોભતો મંજુલ સ્વપ્નમાંહો
 હાથે ધરી દર્પણ હોજ કેરો
 ને અન્ય હસ્તે શરુ-હાર દાંતિયો.
 તારાં વધ્યાં રૂપલ કેશ ઓળવા.

: અનુકૃપ :

સૌંદર્યમુગ્ધ તું રાગ્યો કૃષ્ણની ધરતી વિષે,
 જીવતો જાગતો જોઠો તું તો માધવી મણ્ડપે.
 સૃષ્ટિના સાથિયે લીલા સૌન્દર્ય રસરાજની !
 કલાનો ખીલવી તારો કલાપ નવતેજથી !
 વિશ્વના પ્રેમને પાને સૌન્દર્ય મંગલાક્ષરી.
 અન્તરે અન્તરે એનાં સૌરભ-સુરખી ભર્યાં !
 તારે યે અન્તરે એના રંગો રાગવિલાસના
 ભર્યાં છે શાશ્વતાનંદે એ માટે જ ઉપાસના !

●

૧ તાજમહાલની આગળ આવેલાં શરુનાં ઝાડની હાર.

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

તને તને યૌવન ધન્ય સાંપડયું
 સૌહાર્યનું અંતર તેંય ધાર્યું ?
 કિન્તુ તને ના હજી કોઈ સાંપડયું
 પ્રિયા થવા પ્રેમપરાગ ફેરવા ?
 ચાહે ભલે કોઈ તને, ન વા ભલે
 તારું છતાં દર્શન છે અનેરું.

૬

રહી સદા તુ ઇતિહાસઆરસી
 સહી સદા કાળ કરાલ વીંઝણા
 પ્રેમોર્મિની મંજલ મંજરીઓ
 મહેકી રહે પલ્લવતી વસંતે.
 વસુંધરાની વનવાટિકાના
 આવ્યા ઊડી કેં કવિકોકિલો અહીં
 તું તાજનો સાજ ધરન્ત અંગે
 કિલ્લોલતા ફૂજન કાવ્યકુંજે.
 તું પ્રેરણા ઊર્મિલ મર્મરોની
 તું કન્દરા પ્રેમલ અન્તરોની !
 તું શુભ જ્યોત્સ્ના પ્રણયી જનોની
 ખીલી મહામંગલ શાશ્વતાર્થે.
 તું પ્રેમનું મંગલ મૂર્ત કાવ્ય
 ગૂંજી રહ્યું પલ્લવ કુંજકુંજે
 કેં વહ્નરીની વનવાટિકામાં
 વા માલતી-મણ્ડપની ઘટામાં !

: અનુક્રુપ :

પ્રેરણા પ્રેમી હૈયાની સનાતન વસી જગે,
 એવું તારા મહીં છે શું પ્રેર્યું જેણે દહે દહે ?

૭

: મિશ્રોપજ્ઞતિ-વસંત :

તું પ્રેમનું સ્મારક પૃથ્વીમાંહે ?
કે માનવીની નવલી કલાનો
કલાપ છે તું જગત્યાંગણમાં ?
તું ભારતીની ધનરિદ્ધિકેરો
રહ્યો હજી શું અવશેષ છેલ્લો ?
તું શું સદા મંગલ કાવ્યપ્રેરણા
આ વિશ્વકુંજે કવિકોકિલોની ?
તું મૂર્ત કાવ્ય કવિનું ચિરકાલકેરું ?

૮

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

હૂબી ગયો તે ઇતિહાસ-કાળમાં
છોડી જઈ કે અવશેષ તું શા !
રાજા હતો માનવ માનવીત્વે-
એને હતું અન્તર પ્રેમઆદ્ર,
એનો હતો વૈભવ વેદનાનો-
એ તાજ ! તું આજ રહ્યો બતાવી.
અમે અમારો ધ્રુવતાર જોઈ
જતા સદા મૃત્યુપથે નિમગ્ન-
-ને રાજવી શાહજહાન એની
એકાંતની એકલ કેડીએ ગયો,
તું પંથકેરો ધ્રુવતાર જોઈ-
સૂતો લઈ આદર તારી છાંયમાં !

૯

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

તું ના કદી તાજ કળા-કલાપ !
તું ના કદી શાંત પ્રભુદ્ધ લિખ્ખુ.

: અનુષ્ટુપ :

હતી તે પ્રેમની* તંત્રી અનેરા ઉરવાઘની
 શાહ ને શાહરાણીની પ્રેમનાં ગીત ગૂંજતી.
 પ્રભુએ લીન એ ગાને થયો ને જગબાગની
 મહેકાવી મંજરી મીઠી પ્રેમામૃતે નિકુંજની.
 લીલા એ અન્તરો કેરી પ્રેમપીયૂષ વર્ષણે;
 ત્યાં તો છુટાં પડ્યાં બને મૃત્યુના પગલે અરે !

: મિશ્રોપજ્ઞતિ :

એ પ્રેમનું વાઘ તૂટી ગયું ને
 ફૂળી ગયું ગીત અનંતતામાં.
 આવ્યો પ્રભુ એ સૂર શોધવાને;
 મળ્યું ન એને પણ ગીત ક્યાંયે.
 હિમાલયની ઊર્ધ્વ કરાલમાલા
 ચઢી ચઢી દૃષ્ટિ કરી દિશે દિશે.
 ને ચંદ્રનૌકા લઈ નીર વહેણે
 સ્થળે સ્થળે સંગીત શોધવાને
 ધૂમ્યો અરે માનવવાટિકામાં.

: અનુષ્ટુપ :

તૂટેલા પ્રેમના વાઘ તણા તાર હતા પડ્યા,
 નીરવ યમુના-તીરે સૂનકારે સુષુપ્તિમાં.
 જોઈને વાઘના તારો પ્રભુના નયને સર્થ
 અશ્રુજિન્દુ-અહો તે તું! વસુંધરા વિષે ઠ્યું !

કવિતા

તંત્રીઓ:

ધન્વલાલ ગાંધી: મગનલાલ દેસાઈ
રતુભાઈ દેસાઈ

કવિ, કવિતા અને કવિતાશાસ્ત્રનું માસિક

- એમાં દર મહિને નવી નવી કવિતાઓ
- કાવ્યગ્રંથોનાં અવલોકનો
- પાઠોશ્લી પ્રાંતના કાવ્યસાહિત્યનો પરિચય
- જૂની અને નવી કવિતાની સમીક્ષા
- અસિધ્ધ વિવેચકોના હસ્તે ચલી વિવેચન વગેરે આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ

રૂપિયો દોઢ

કવિતા કાર્યાલય

ગુરુનિવાસ

વિલેપારદે

